m_educ_2026_134

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра практичної психології

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:
студент ІІ курсу, 223м групи
Сторожук Уляна Євгенівна

Керівник:
к. псих. н., доц., **Радчук В.М.**

До захисту допущено
На засіданні кафедри
Протокол № _____ від _____2025 р.
Зав.кафедрою _____ к. псих. н., доц., Радчук В.М.

Чернівці – 2025

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню психологічних аспектів взаємодії в сучасній сім'ї як важливої умови її стабільності, функціональності та психологічного благополуччя її членів. Актуальність теми зумовлена трансформаціями інституту сім'ї в сучасному суспільстві, зростанням напруження у сімейних взаєминах та необхідністю наукового осмислення чинників, що впливають на характер сімейної взаємодії.

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз категорії «сім'я», розкрито її основні характеристики та функції в психологічному контексті. Охарактеризовано психологічну структуру взаємин у сім'ї, проаналізовано емоційні, комунікативні та рольові компоненти сімейної взаємодії. Особливу увагу приділено психологічним особливостям взаємодії в сім'ї, зокрема чинникам, що сприяють або ускладнюють гармонійні сімейні стосунки.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню особливостей взаємодії в сучасній сім'ї. Описано методичний інструментарій дослідження, подано результати кількісного та якісного аналізу отриманих даних. На основі результатів емпіричного дослідження розроблено модель оптимізації взаємодії в сім'ї, спрямовану на покращення міжособистісних стосунків, підвищення рівня взаєморозуміння, емоційної підтримки та ефективної комунікації між членами сім'ї.

У висновках узагальнено результати теоретичного та емпіричного дослідження, сформульовано основні наукові положення та окреслено практичні рекомендації щодо оптимізації сімейної взаємодії.

Ключові слова: сім'я, сімейна взаємодія, міжособистісні стосунки, психологічна структура сім'ї, оптимізація взаємодії.

Abstract

The qualification paper is devoted to the study of psychological aspects of interaction in the modern family as an essential condition for its stability, functionality, and the psychological well-being of its members. The relevance of the research is determined by the transformation of the family institution in contemporary society, increasing tension in family relationships, and the need for a scientific understanding of the factors influencing the nature of family interaction.

The first chapter presents a theoretical analysis of the concept of the family and its main characteristics in the psychological context. The psychological structure of family relationships is examined, with particular attention paid to emotional, communicative, and role components of family interaction. The chapter also analyzes the psychological features of interaction in the family and the factors that promote or hinder harmonious family relationships.

The second chapter is devoted to an empirical study of interaction in the modern family. The research methodology is described, and the results of quantitative and qualitative analyses are presented. Based on the empirical findings, a model for optimizing family interaction is developed, aimed at improving interpersonal relationships, enhancing mutual understanding, emotional support, and effective communication among family members.

The conclusions summarize the theoretical and empirical results and outline practical recommendations for optimizing family interaction.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї 5

1.1. Аналіз категорії «сім'я» та її основні характеристики 5

1.2. Психологічна структура взаємин у сім'ї 16

1.3. Психологічні особливості взаємодії в сім'ї 27

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1 35

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ Я ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї 37

2.1. Методика дослідження 37

2.2. Результати емпіричного дослідження 39

2.3. Модель оптимізації взаємодії в сім'ї 72

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2 76

ВИСНОВКИ .....

ВСТУП

Актуальність дослідження взаємодії в сім'ї пов'язана з тим значенням, яке сім'я відіграє житті суспільства та конкретної людини. На сьогоднішні день можна спостерігати як в Україні. Так і в цілому світі, кризу або навіть крах традиційної сім'ї. З огляду на зазначені обставини нині у дослідженнях сім'ї як вітчизняних, так і зарубіжних учених, явно переважає аналіз різноманітних дисгармоній сімейної взаємодії, які призводять до патологічного розвитку членів сім'ї, порушень подружнього, дитячо-батьківського і міжпоколінної взаємодії членів сім'ї. Зростання інтересу фахівців до проблеми надання психологічної допомоги сім'ї ставить перед психологічною наукою особливі завдання, пов'язані як з науковим узагальненням накопиченого досвіду, так і з розробкою науково обґрунтованих принципів, методів та форм роботи сімейного психолога.

Об'єкт дослідження: психологічно благополучна та неблагополучна сім'я

Предмет дослідження – психологічні особливості взаємодії в сім'ї.

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей взаємодії в сім'ї благополучній та неблагополучній сім'ї.

Гіпотеза дослідження: взаємодія в психологічно-благополучній сім'ї відрізняється збереженням досить високого рівня емоційного настрою в процесі взаємодії, високим ступенем психологічної близькості та чіткою сімейною ієрархією. Взаємодія в неблагополучних сім'ях, що мають відхилення в психологічному добробуті, характеризується низьким ступенем психологічної близькості, значним зниженням емоційного настрою у процесі взаємодії та сплутаною сімейною ієрархією.

У відповідності до мети, предмету, об'єкту та гіпотези дослідження необхідно вирішити наступні **завдання**:

— здійснити аналіз категорії «сім'я» та її основні характеристики;

— дослідити психологічну структуру взаємин у сім'ї;

— виявити психологічні особливості взаємодії в сім'ї;

— провести експериментальне дослідження психологічних особливостей взаємодії в сім'ї;

— розробити модель оптимізації взаємодії в сім'ї

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, порівняльний метод організації дослідження; емпіричні методи збору первинних даних (експеримент, спостереження, тестування, опитування), математичний метод обробки отриманих результатів. При цьому використовувалися такі емпіричні методики як методика «Рольові очікування та очікуваня у шлюбі» О. М.Волкової, дитяча проективна методика діагностики міжособистісних відносин дитини Рене Жиля, дитячий варіант особистісного опитувальника Кеттелла.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів та висновків. Загальна кількість сторінок - 68 сторінок. Робота містить 2 таблиці, 30 малюнків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї

1.1. Аналіз категорії «сім'я» та її основні характеристики.

Сьогодні основою для об'єднання сім'ї дедалі частіше стають загальні цілі людей, їхня психологічна потреба однин в одному. Сім'я із соціоекономічної одиниці стає своєрідною психологічною лакуною, в якій люди можуть рости та розвиватися.

На етапі сучасних досліджень, поняття «сім'я» трактують як специфічну малу соціально-психологічну групу, виділяючи при цьому, що вона володіє особливою системою міжособистісних відносин, котрі переважно базуються на основі власних законів, моральних нормам, традицій. При цьому в сімї існують певні норми організації, вона характеризується гетерогенністю складу, зв'язком з попередніми поколіннями.

В цілому, під сім'єю розуміється конкретна історична система взаємовідносин між її членами, що об'єднує їх спільністю побуту, емоційним зв'язком та взаємними моральними зобов'язаннями. Від інших малих груп сім'ю відрізняють деякі ознаки [61, с. 9]:

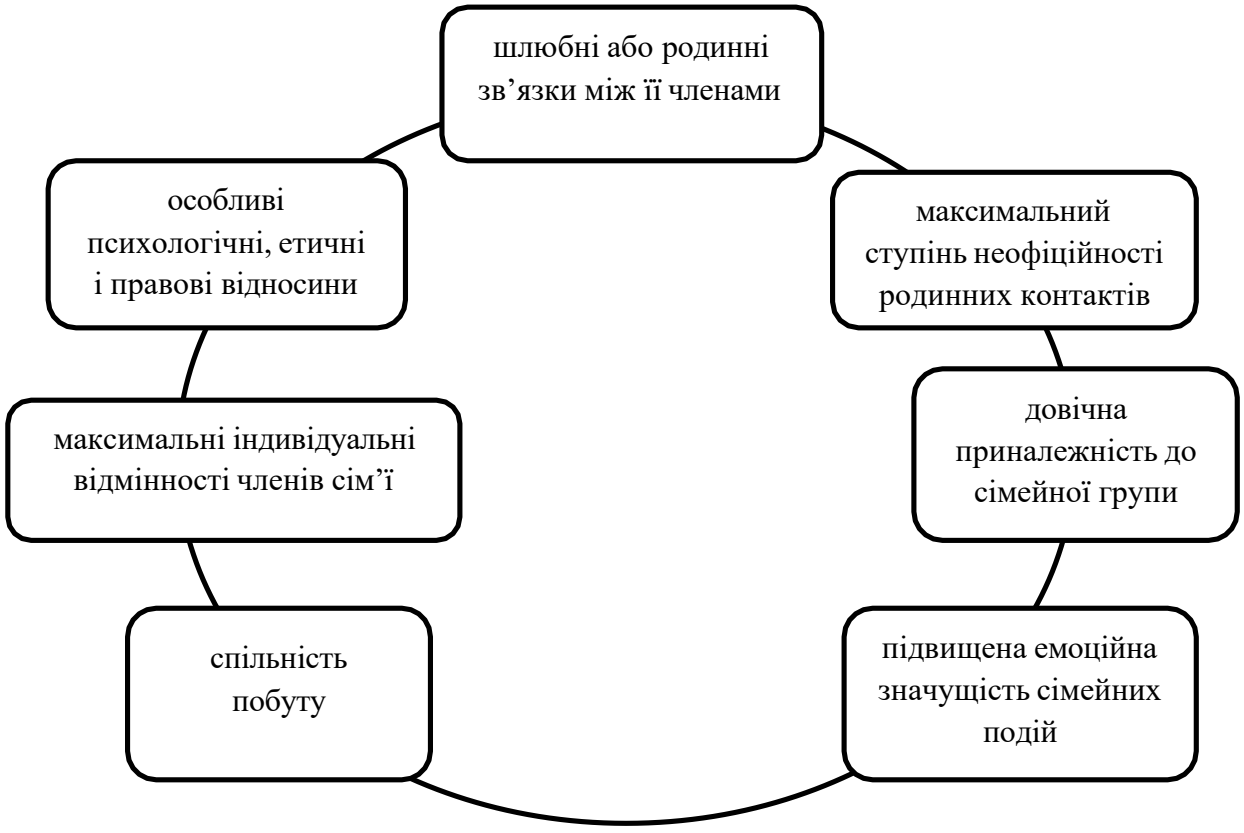

Рис. 1.2. Ознаки сім'ї як малої соціальної групи

Родина є малою соціальною групою, в якій з часом виникають стереотипи взаємодій. Ці стереотипи створюють структуру сім'ї, що визначає функціонування її членів, обкреслює діапазон їх поведінки і полегшує міжособистісні контакти між ними [53, с. 18].

Структура сім'ї – чисельний і персональний склад її членів, а також сукупність сімейних ролей і різних взаємостосунків між ними (подружні відносини, дитячо-батьківські, подружжя і їх батьків, відносини між дітьми, відносини бабусь і дідусів з їх внуками) [51, с. 15].

Спроби поєднати якісні характеристики сім'ї з кількісними оцінками сприяли створенню А. Я. Боярським [69, с. 63] векторного уявлення структури сім'ї за чотирма демографічними ознаками:

— неповнолітні діти (Д);

— батьки (Р);

— повнолітні члени сім'ї (В);

— старі члени сім'ї (П).

Значна перевага цього способу полягала у тому, що він дозволяв описувати структуру сімей у статиці, а й у динаміці. На основі ідей А Я. Боярського було розвинене векторна теорія блокової структури сімей, основою якої стала асоціація не осіб (індивідуумів), а найпростіших сімейних утворень, виступають в якості елементів з структури сім'ї. Згідно цієї моделі все різноманіття сімейних форм від найпростіших до самих складних можна презентувати у вигляді деякого структурного утворення, що складається з ряду елементарних осередків (блоків). Система блоків при цьому включає наступні складові елементи:

— блок А – подружня пара в активному фертильному віці з дитиною або без дітей (повні сім'ї);

— блок В – один із батьків з дітьми («осколкові» сім'ї);

— блок С – літні батьки («загасаючі» сім'ї);

— блок D – асоційовані члени сім'ї.

Структура родини вважається успішною і життєздатною, якщо забезпечує повноцінне виконання її головних функцій і вирішення особистісно значущих завдань – підтримувати індивідуальність кожного члена сім'ї, створюючи в той

же час відчуття приналежності до цілого. Структура сім'ї характеризується певними параметрами [12, с. 33]:

Рисунок 1.3. Основні параметри структури сім'ї

Із сім'єю також пов'язано поняття «шлюбу» [22, с. 9]. Поняття «шлюб» і «сім'я» дійсно дуже близькі, але між ними є й відмінності. Ось деякі з них: родина історично з'явилася раніше, а шлюб почали реєструвати вже з розвитком суспільних інститутів; відомі різні форми сім'ї в різних народів і в різні часи, а шлюб, як правило, передбачає взаємини пари: чоловіка й жінки; перша часто є більш об'ємним і стійким громадським утворенням, шлюб – юридичним терміном і об'єктом, хоча може бути й таке явище: пішов із родини батько, розірвав сімейний зв'язок з дитиною, але з юридичної точки зору на шлюб цей зв'язок продовжує діяти [11, с. 95]. Отже, шлюб є формою стосунків між чоловіком і дружиною, що історично змінюється і через яку суспільство упорядковує і санкціонує їх статеве життя, а також вбачає їх подружні та батьківські права і обов'язки [48, с. 28]. При цьому сім'я є складнішим поняттям, ніж шлюб, адже поєднує в собі риси соціального інституту і малої соціальної

групи [77, с. 737].

Функції сім'ї – це напрями її діяльності, котрі демонструють її сутність, соціальний статус та соціальну роль. Аналіз літератури з даної проблеми дозволяє нам виділити функції сучасної сім'ї, які відображають систему взаємодій у сім'ї та суспільства, а також сім'ї та індивіда. Отже, до функцій сучасної сім'ї відносять: репродуктивну, виховну, господарсько-побутову, економічну, первинного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусну, дозвілля, емоційну (психотерапевтичну), сексуально-еротичну [2; 6; 19; 58].

Зазначимо, що з плином часу відбуваються зміни у функціях сім'ї: одні втрачаються, інші з'являються відповідно до нових соціальних умов та правил. У сучасній сім'ї порівняно з попередніми поколіннями якісно змінилася функція первинного соціального контролю. Підвищився рівень терпимості до порушення норм поведінки в межах шлюбно-сімейних відносин (до подружніх зрад, народження позашлюбних дітей тощо). Розлучення перестає розглядатись як аномалія подружніх взаємин [75, с. 82].

Якщо член сім'ї апелює до норм, цінностей та думок інших членів своєї родини, то дана сім'я відноситься до референтної (значної) групи, з якою людина може співвідносити себе як з еталоном. Сім'я, як референтна група характеризується двома основними функціями – нормативною та порівняльною, виконання яких важливе як для суспільства, так і для членів сім'ї, вони сприяють задоволенню суспільних потреб. Як наслідок невиконання сім'єю різною мірою основних своїх функцій, що визначаються за загальноприйнятими критеріями у межах існуючих систем цінностей, виникає крах, криза та дезорганізація.

З погляду теорії системи сім'я є відкритою системою. До закритих систем відносять системи котрі функціонують автономно. До відкритих систем відносять системи котрі мають потребу в обміні із навколишнім середовищем. Для виживання сім'ї потрібна взаємодія із соціумом, при відсутності даної взаємодії у системі сім'ї починає чогось не вистачати, відмічається порушення функцій сім'ї. Сім'я характеризується як первинна система по відношенню до кожного її елемента (члена родини).

Аналізуючи поняття «родина», неможливо не торкнутися самого поняття «батьківство», під яким дослідники [46; 45; 66; 23] розуміють окремо функціонуюча підсистема, що має свої стадії розвитку, що знаходиться в сімейній системі, що детермінує, і розглядається у двох іпостасях: батьківства і материнства. Батьки відносяться до першого соціального середовища розвитку дитини, та здійснює забезпечення практично всіх її потреб, у тому числі, у любові та прихильності.

Найбільш сильною та тривалою потребою людини є потреба в батьківській любові. Варто зазначити, що батьківську любов потребують всі діти незалежно від віку. При цьому батьківська любов включає дві взаємозалежні категорії: материнська та батьківська любов. Батьківська любов здійснює значний влив на психічний розвиток дитини. Батьківська любов володіє вродженими біологічні компоненти, але в цілому батьківське ставлення до дитини виступає як культурно-історичний феномен, історично-мінливе явище, на яке здійснюють вплив суспільні норми та цінності. Забезпечити весь комплекс відносин та задоволення потреб у любові у перші роки життя дитини здатний лише батько.

Нестача любові ранні роки тягне за собою емоційне недорозвинення людини. Особистість, що сформувалася внаслідок депривації батьківської любові, характеризує почуття внутрішньої порожнечі; пристрасне прагнення до контакту та близькості. Такі люди є особистісно не зріли. Якщо батьківство супроводжується нестабільною, конфліктною ситуацією, виховання особистості дитини пов’язане зі специфічним, несприятливим розвитком. Людина вчиться виконувати чоловічу та жіночу ролі значною мірою від своїх батьків і неусвідомлено використовує у своїй сім’ї модель стосунків батьків. Вона навчається подружньої ролі на основі ототожнення себе з батьками тієї ж статі. Також можна сказати про те, що успадковується модель батьківської любові, що дублюється в батьківських відносинах до своїх дітей. Науковці [67; 4; 25] виділяють типологію батьківської любові, в основу якої лежить виділення дитячо-батьківських відносин: дієва любов, відсторонена любов, дієва жалість, поблажливість, відкидання, презирство, переслідування та відмова.

Поняття «родина», «батьківство», «сімейне виховання» нерозривно взаємопов'язані між собою. У психолого-педагогічній літературі існує три групи підходів до сімейного виховання, які можна умовно назвати: психоаналітичний (З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм та ін); біхевіористський (Дж. Вотсон, Б. Скіннер, Р. Сірс, А. Бандура); гуманістичний (А. Адлер, К. Роджерс, Ю.Б. Гіппенрейтер). У даному випадку іде мова про стиль виховання не в загальноприйнятому розумінні, а переважно про стосунки батьків з дитиною, як своєрідний спосіб виховання. Стиль взаємовідносин батьків з дитиною виявляється не просто засобом підтримки контакту з нею, а й своєрідним методом виховання взаємовідносинами, оскільки ці стосунки відносно стійкі.

З точки зору психоаналітичного підходу спілкування взаємовідносини між батьками і дітьми (конфліктні ситуації, суперечки тощо) в ранньому віці володіють істотним впливом на подальші характерні проблеми в дорослої особистості. Наявність негативного дитячого досвіду провокує виникнення інфантилізму, егоцентричності, підвищеного рівня агресії в дитини, що постає базисом виникнення передумов до складнощів під час втілення власної батьківської ролі (наприклад: подальша антипатія до власної дитини).

Згідно біхевіористської моделі сімейного виховання, психіка дитини розвивається на основі залежності від соціального середовища та умов життя, тобто стимулів, що поставляються середовищем (безпосереднє оточення дитини, обстановка, що складається з конкретних життєвих ситуацій) [49, с. 112]. Зовнішні впливи середовища здійснюють визначення змісту поведінки дитини, характер її розвитку. Головним у біхевіористській моделі є здійснення особливої організації оточення дитини. Модель батьківської поведінки виступає базисом для засвоєння певних загальних рис та правил поведінки, та стає зразком для наслідування дитини з метою «будування» власної моделі поведінки.

Гуманістичний підхід розглядає людину насамперед як соціальну істоту, розвиток якої відбувається через призму соціальних відносин. В дитинстві відбувається міцне закріплення фундаменту, або стилю життя, котрий базується на зусиллях, котрі спрямовані осилити почуття посередності, компенсувати та

виробити переваги. Розвиток у дитини соціального інтересу базується на сімейній атмосфері, установках, цінностях, взаємоповазі членів родини та на здоровій любові батьків (першочергово материнській).

Дослідники [3; 71; 79] спостерігають певну відповідність між деякими типами виховання та видами деструктивної, відхиленої та девіантної поведінки. Гіперопіка – дітей позбавляють самостійно діяти, долати перешкоди. Це призводить до комплексу неповноцінності та виявляється у низькій самооцінці. Висування непомірних вимог до дитини може «нести» різні наслідки: може розвинутись, наприклад, психологія раба (стосовно людей, що володіють владою) або прагнення необмеженої влади над іншими. Можливе виникнення комплексу провини.

Непрогнозовані емоційні реакції з боку батьків, схильних до несподіваних змін настрою та ставлення до дітей можуть призвести до формування невпевненості в собі, яка поступово стає рисою характеру та надалі проектується на ставлення з інших людей. Та як наслідок конфліктні відносини, невіра у стабільність дружби, шлюбу тощо.

Гіпоопіка – недостатня увага до дітей. Формується у неповних сім’ях, де діти «покинуті» самі на собе. Затримується розвиток особистості, не формується духовна сфера дитини, слабо розвинена воля. порушення системи сімейного виховання, дисгармонія відносин «мати-дитя» є основним патогенним фактором, що зумовлює виникнення неврозів у дітей.

Гіпопротекція – відсутність необхідної турботи про дитину, що призводить до формування асоціальності, непередбачуваності. Домінуюча гіперпротекція – зайва, нав’язлива турбота про дитину, що блокує її самостійність та ініціативність. Потураюча гіперпротекція – бажання батьків задовольняти всі потреби та примхи дитини, визначивши їй роль кумира сім’ї. Потураюча гіперпротекція приводить до формування нестримності у негативних емоціях, труднощів у спілкуванні.

Емоційне відкидання – неприйняття дитини у всіх її проявах, що призводить до формування жорстокості, труднощів під час спілкування.

Жорстокі взаємини можуть проявлятися у вигляді побоїв, або приховано (у вигляді емоційної ворожості та холодності).

Варто зазначити, що саме сім'я дає початок соціалізації дитини. Дитина, яка перебуває у сім'ї, яка не прагне до розставання, почувається впевнено, менш схильною до ризиків і впливів шкідливих факторів ззовні, таких, як попадання в погані компанії, власної девіації, менше хворіє, має внутрішній стрижень. Дитина, що росте у повній сім'ї є більш стресостійкою і спрямованою на внутрішнє зростання, може та здатна здолати кризові моменти у житті. Як доведений факт, діти, що виросли в стабільній, офіційній сім'ї добре влаштовуються в соціумі та здатні сформувати свою сім'ю.

Становлення та функціонування сучасної сім'ї володіє рядом проблем. Експерти та соціологи запевняють, що нині модель української сім'ї наближається до європейської та американської. Особливо це стосується шлюбного віку, який зростає. Молоді люди не поспішають одружуватись [38]. На сьогодні чоловіки 40 років часто не володіють потребою мати сім'ю, тому що вважають, що дружина – це заважаючий та обмежуючий чинник отримання задоволення від життя. А діти – це ще великі обмеження, тому що з дітьми необхідно перебувати 24 години на добу, вдень та вночі, нести відповідальність, піклуватися та бути відповідним прикладом.

Психологічний аспект кризи сімейних цінностей підкріплюється даними демографічного характеру, які демонструють досить серйозні побоювання. Причини демографічної кризи, яка є найбільш яскравим показником кризи сімейних цінностей, фахівці вбачають у духовно-моральних факторах. Відсутність бажання мати дітей (childfree) пов'язане не з матеріальним становищем сім'ї, а з духовно-моральною кризою, з руйнуванням традицій вітчизняної духовно-моральної культури.

Серед факторів, що розхитують моральні підвалини сім'ї [33; 65; 40], виділяється, перш за все, зміна аксіологічної парадигми, в якій на перше місце виходять такі ціннісні орієнтири сучасної молоді, як досягнення кар'єрного зростання, споживання, стихійне формування шлюбно-сімейних відносин,

сприйняття сім'ї як способу життя, все більше і глибоке поширення жіночої емансипації тощо. Всі ці неминучі наслідки демократизації та лібералізації суспільства мають сильну негативну рису, яка знаходить свій прояв у «депривaційних процесах сучасного материнства», що призводять до таких морально негативних явищ, як самотнє материнство, неповна сім'я, множинна сім'я тощо.

Також на сьогодні актуальне питання розлучень. Сім'я сьогодні – це вільний, не залежний осередок суспільства, який у будь-який момент може «розвалитися», більше того, вона може і взагалі не створюватися, достатньо двом людям зійтись разом та домовитися про співжиття (громадянський шлюб). Обидва партнери позиціонують себе як незалежні особистості. Це тягне за собою відсутність зобов'язань і не згуртованість, емоційну холодність, так як партнери можуть будь-якої миті розійтися і для цього їм не потрібно докладати особливих зусиль.

Для пояснення всіх цих явищ у сімейному житті сучасних чоловіків та жінок (збільшення віку вступу до шлюб, незареєстровані шлюби, легітимізація народження жінкою дітей поза шлюбом, розлучення як атрибут шлюбу) використовуються різні концептуальні підходи. Багато психологів все, що відбувається з сучасною сім'єю оцінюють як глибоку кризу сімейних форм життя та кризу екзистенційних цінностей, як прояв дисфункції та аномальності у сфері сімейних відносин.

Ці зміни в сімейно-шлюбних відносинах свідчать про відхід від тієї традиційної сім'ї, яка багато десятиліть була нормативною або еталонною для більшості чоловіків та жінок. Під нормативною (традиційною) розуміється така модель сім'ї, яка складається з різностатевих батьків та їх рідних дітей. Така сім'я виникає на основі почуття кохання, за яким слідує офіційна реєстрація шлюбу з усіма властивими йому атрибутами.

Народження першого та наступних дітей є «закономірним» наслідком набуття чоловіком та жінкою офіційного шлюбного статусу. Традиційна сім'я передбачає [10; 29] такий варіант розподілу обов'язків між чоловіком та

дружиною, при якому чоловік переважно виконує роль «годувальника», а жінка – роль господині будинку та вихователькі дітей незалежно від того, чи має вона роботу поза домом чи ні. Традиційну сім'ю можна порівняти з організацією, де спочатку задані позиції, визначено субординацію, розподілено повноваження.

Відхід від нормативної моделі сімейних відносин – традиційної сім'ї – обумовлений комплексом різноманітних факторів, таких як глобальні зміни у суспільстві (модернізація, соціально-економічні трансформації тощо); економічні та соціальні процеси індустріалізації та урбанізації; різні пріоритети у соціальній політиці; культурні фактори – зміна цінностей та традиційних норм чоловічої та жіночої поведінки тощо.

Нові тенденції у сфері сімейно-шлюбних відносин характеризують перетворення шлюбу у вільне партнерство, основу якого становлять рівноправні відносини представників різної статі. Така сім'я відповідає потребам людини в особистому життєвому просторі та незалежності, членів сім'ї об'єднують взаємні почуття та потреба у близькості та приватності.

1.2. Психологічна структура взаємин у сім'ї.

Питання про походження сім'ї та етапи її трансформації не має однозначно і всіма прийнятої відповіді та, як і проблема походження самої людини та людського роду загалом, нерідко по-різному трактується прихильниками різних концепцій. Безумовно, поняття «шлюб» та «родина» – історичні.

За багатовікову історію існування людство змінило чимало форм організації сімейно-шлюбних відносин, детермінованих насамперед характером існуючих виробничих та соціальних взаємозв'язків, а також рівнем культурного розвитку суспільства.

Більшість вчених, з опорою на етнографічні дослідження, традиційно виділяють у суспільному розвитку три великі стадії (епохи): 1) дикість; 2) варварство; 3) цивілізація. Кожна з них мала свої, властиві лише їй форми

соціальної організації та інститути, що визначали ту чи іншу специфіку взаємин між чоловіком і жінкою.

Початковою формою шлюбу була ендогамія (від грец. endo – «всередині» і gamos – «шлюб»), що допускала вільні зв'язки всередині первісного людського стада, включаючи близьких родичів. Головним регулятором виступали біологічні чинники. Це призводило до численних конфліктів усередині роду та виникнення перших соціальних заборон («табу»). У свою чергу, це ознаменувало перехід від первісного стада до первісної родової громади (як першого і найпримітивнішого типу людського товариства), який ґрунтується вже на: 1) агамії (а – негативна приставка; gamos – «шлюб») – забороні шлюбних зв'язків усередині роду та 2) екзогамії (від грец. exo – «поза» і gamos – «шлюб») – встановлення зовнішніх шлюбних зв'язків з іншими. Тому виникнення первісного роду було водночас і оформленням соціальної системи, що складається з двох родів, що одружуються. Серед дослідників існують різні точки зору на походження екзогамії [52, с. 10]:

1) вона виникла в силу того, що від шлюбів між кровними родичами народжувалися неповноцінні діти;

2) життя вимагало розширити соціальні контакти, мати зв'язки з іншими людськими об'єднаннями.

Таким чином, разом із родом вперше виник шлюб, який у вихідній формі був дуальнородовим: дозволялися лише «зовнішні» шлюбні зв'язки всіх чоловіків (жінок) одного роду з усіма жінками (чоловіками) іншого (строго певного) роду всередині племені (тому, як правило, кожне первісне плем'я складалося з парного числа родів). Це, звичайно, не виключало парних шлюбів, які легко розривалися. З'явився тип сім'ї, заснований на кревній спорідненості і ділив шлюбні групи (сім'ї) на покоління (батьки – діти). Дислокальність шлюбу була наслідком збігу материнського роду та громади (так виник матріархат – жінки набули домінуючого положення в суспільстві, успадкування майна та посад відбувалося по материнській лінії).

Подальший розвиток суспільства та зростання продуктивних сил зумовили перехід до моногамії (від грец. «єдинобрання») – так званий парний шлюб за формулою: «один чоловік – одна дружина». Поява приватної власності та мінової торгівлі не тільки змінило структуру всього соціуму, але й мало значний вплив на сім'ю. Чоловік, перетворюючись на власника сімейного майна (у тому числі майна, що належало дружині), став виступати в ролі годувальника дітей та дружини, а вони – як його утриманці. Причому таке становище не залежало від того, за рахунок чиєї праці реально утримувалась сім'я – голови чи її членів.

Психологічні взаємини в сім'ї базуються на різних типах сімей. Проблема типології сімей віднайшла своє відображення в різних науках (психології, соціології, етносоціології тощо). Типологія сімей базується на основі різних критеріїв.

На основі психологічного клімату виділяють родини із сприятливим та несприятливим психологічним кліматом. В родинах, котрі мають сприятливий психологічний клімат відчувається доброзичливість, взаємоповага, згуртованість, члени родини відчувають себе захищеними та емоційно-задоволеними. При сприятливому психологічному кліматі, сімейні проблеми вирішуються разом згуртовано. Дані родини характеризуються наявністю різноманітного дозвілля, при цьому вільний час родина проводить разом, а не по одинці та широкими соціальними контактами.

Родини, котрі мають несприятливий психологічний клімат навпаки характеризуються замкненістю та наявністю різнопланових конфліктів. Міжособистісні стосунки в родині є досить напруженими, що негативно впливає на членів родини. Дана психологічна обстановка сприяє формування стану незахищеності в родині, відчуття емоційного роздратування, дискомфорту під час находження в сім'ї.

На основі психологічного здоров'я в сім'ї, виділяють два основні типи сімей: благополучна родина та неблагополучна родина. У благополучній родині проблеми, зазвичай, виникають на основі внутрішніх протиріч та конфліктів (надмірне прагнення захистити один одного, надати допомогу іншому члену

родини (сюди відносять «поблажливу, потураючу гіперпротекцію» та «надмірну опіку»); неадекватна асоціація власних уявлень про родину із соціальними вимогами, які висуваються до неї на даному етапі соціального розвитку).

У неблагополучних родинах (проблемна родина, конфліктна родина, кризова родина) психологічні проблеми формуються на основі наявності незадоволення основних потреб конкретного члена родини, або декількох її членів. Основною проблемою у неблагополучних сім'ях постає положення в ній дитини та відношення до неї.

Залежно від ступеня негараздів розрізняють родини конфліктні, де виникають суперечності між інтересами, потребами, бажаннями членів сім'ї, що породжує сильні і тривалі негативні емоції; кризові, де потреби та інтереси стикаються особливо різко, оскільки стосуються найважливіших сфер життєдіяльності родини; проблемні, що потребують допомоги в конструктивному розв'язанні конфліктів, у подоланні об'єктивних складних життєвих ситуацій (наприклад, відсутність житла й засобів існування) при збереженні загальної позитивної сімейної мотивації [44, с. 42].

На основі факторів, котрі домінують в конкретній родині, на нашу думку, неблагополучні сім'ї можна умовно класифікувати на дві групи:

1. До першої групи входять сім'ї, котрі характеризуються наявністю явної (відкритої) форми неблагополуччя, до них відносять конфліктні, проблемні, асоціальні, аморально-кримінальні сім'ї тощо. В даних сім'ях відмічається нестача виховного потенціалу .

2. До другої групи входять сім'ї, котрі зовнішньо виглядають респектабельно, при цьому зі сторони соціуму на них не «поступає» жодних нарікань, однак в даній сім'ї відмічається деградація моральних цінностей та моральної поведінки, що особливо позначається на поведінці їх дітей.

На нашу думку, неблагополучна сім'я – це сім'я, котра не здатна виконати покладених на неї основних її функцій, особливо спотворення виховної та соціалізованої функцій.

Класифікуючою ознакою типології сімей може виступати характер шлюбу. На основі даної класифікації сім'ї поділяються на моногамні та полігамні. У

моногамній сім'ї відмічається тісний гендерний зв'язок між однією жінкою та одним чоловіком. Полігамна сім'я передбачає багатоженство або багатомужжя. Варто зазначити, полігамні сім'ї з'явились раніше моногамних.

У сучасному світі полігамія має різний ступінь легальності: з понад 200 держав вона визнається законною в 58 [43, с. 108], більша частина яких – це держави Азії та Африки з переважно мусульманським населенням [59, с. 52]. Ще кілька десятків країн хоча офіційно і не визнають полігамію, але у своєму законодавстві не містять санкцій за фактичне перебування у полігамних відносинах, окрім США, де полігамія заборонена. На сучасному етапі також зустрічаються одностатеві шлюби (між чоловіком та чоловіком та жінкою і жінкою).

Особливості родини залежать також від її складу (внутрішньою структурою). На сьогодні практично немає загальноприйнятої типології сімей за внутрішньою структурою. Так, наприклад, при виділенні найпростіших сімей співіснують поняття «мала сім'я», «нуклеарна сім'я», «проста сім'я» та «нескладна сім'я».

Для моногамних сімей складних форм використовуються поняття «складна сім'я» [18; 42], «велика сім'я» [39; 63] та «нерозділена сім'я» [31; 41]. Кожен із цих двох основних типів сімей у свою чергу може підрозділятися на кілька видів. В деяких випадках використовувані дослідниками типології налічують кілька десятків видів сімей. Різноманітність використовуваних у літературі систем класифікацій сімей за типами часто призводить до того, що дані різних досліджень бувають просто непорівнянні один з одним.

Отже на основі внутрішньої структури дослідники виділяють розширену сім'ю, яка включає різні покоління, нуклеарну (окрему, просту), яку утворюють подружжя з дітьми, неповну, коли відсутній один із подружжя, повна (наявні як батько, так і мати).

Розширена сім'я – сім'я, в котра включає два і більше поколінь (діти, батьки, дідусі,бабасі тощо). Міжпоколінна взаємодія в родині є особливим видом соціальної взаємодії, котра базується на прямому чи опосередкованому спілкуванні представників різних поколінь, де створюється середовище емоційних, діяльнісних проявів в системі «старші-молодші». Така взаємодія

виконує низку функцій: комунікативну, освітню, виховну та інші через наступні механізми: трансгенерації (передача досвіду від старших до молодших поколінь) та префігурації (передачі досвіду від молодших до старших поколінь). Активізація цих функцій та збагачення їхнього змістовного наповнення за певних психолого-педагогічних умов може виступати вагомим ресурсом переживання суб'єктивного благополуччя кожним з членів сім'ї [9, с. 84].

Взаємодія між поколіннями («батьків» і «дітей») досить часто призводить до конфлікту. Причинами деструктивності міжпоколінного конфлікту, з погляду дослідників [55; 30; 1], є неузгодженість ціннісних орієнтацій представників різних вікових когорт; зміна темпів науково-технічного та соціального розвитку, внаслідок чого досвід попередніх поколінь виявляється марним; зміна структури сім'ї, перетворення її з розширеної на нуклеарну, що впливає на втрату наступності між поколіннями. Відносини батьків та дітей у сім'ї є найяскравішим прикладом міжпоколінних відносин у суспільстві. Тут відображаються і об'єктивні, суб'єктивні, та процесуальні аспекти соціального успадкування (трансгенерації). Нерідко у системі дитячо-батьківських відносин виникає деструктивний конфлікт, що тягне за собою нерозуміння, образи, розчарування, відчуження, а деяких випадках повний розрив цих відносин.

Неповна сім'я постає як досить різноманітне соціальне явище. Існують численні її класифікації, серед яких можна назвати такі: за статтю батьків: батьківські неповні сім'ї; материнські неповні сім'ї.

1. Сім'я, у якій відсутня мати, а діти знаходяться на утриманні батька, прийнято вважати батьківською. Вони можуть виникнути внаслідок смерті матері, розлучення, коли рішенням суду [34, с. 107] чи за іншим причинам діти залишаються на вихованні та утримання батька – з однієї сторони, або смерті матері – з іншої.

Материнські сім'ї – це сім'ї, у якій відсутній батько, а діти перебувають на утриманні матері. Виникають такі сім'ї внаслідок розлучення, смерті батька та позашлюбного народження.

2. За кількістю поколінь: однопоколінні та багатопоколінні. Необхідно відмітити, що існують сім'ї, де, крім самотнього батька, з дітьми проживає один із батьків батька– мати та/або батько чи інші родичі. Також існують сім'ї

самотніх матерів з дітьми та інших родичів, які проживають з ними.

3. За формою інституювання. В залежності від того, хто є головою та основним годувальником цієї сім'ї, виділяють:

1) сім'ї матерів, не одружених;

2) сім'ї вдів та розлучені. Якщо у другому випадку шлюб батьків укладено через органи РАЦС, то у першому – реєстрація шлюбу через органи РАЦС відсутня. Таким чином, основою виділення цього типу неповних сімей є форма реєстрації шлюбу батьків.

4. Фактична наявність чи відсутність у сім'ї другого з батьків. За цим критерієм неповні сім'ї діляться на:

1) сім'ї вдів, де батько чи мати померли;

2) сім'ї з дітьми позашлюбного народження, де батько юридично не встановлено та по батькові дитини записано зі слів матері;

3) сім'ї з дітьми позашлюбного народження, де діти визнані батьком за власним бажанням або рішенням суду;

4) сім'ї розлучених.

У психології науковці [21; 74; 24; 68] неповну сім'ю розглядають як форму, що виникає внаслідок руйнування її звичної структури – батько, мати та діти; тут досліджується стан батьків, взаємини матері та/або батьків з дитиною при порушенні структури сім'ї . З психологічної точки зору показником неблагополуччя є не так частка дітей, що живуть у неповних сім'ях на даний момент, скільки кількість травм, пережитих ними до досягнення 18 років через втрату одного з батьків.

В неповній сім'ї, де дитину виховує мати досить часто зустрічаються ситуації надмірної турботи матері, оберігання дитини від найменших труднощів, розчарувань, будь-якої роботи (у тому числі і домашньої), що призводить до сприйняття дитиною як потурання її потребам. Якщо мати (чи батько) проявляє зайву емоційну дистанцію, що виявляється у дратівливості матері по відношенню до дитини, то це сприймається дитиною навпаки, як ставлення матері до дитини як своєї власності, з якою можна не рахуватися. Надання дитині можливості вільно висловлювати свою думку, у тому числі критичні зауваження на адресу членів сім'ї сприймається підлітком не як прояв оптимального

емоційного контакту, а як відсутність будь-яких заборон та вседозволеності.

У розширених неповних сім'ях досить часто проявляється такий вид взаємодії, як конфронтація [72, с. 38]. Чим сильніше проявляється в сім'ї конфронтація (бабусі з матір'ю) з питань виховання онука, тим самим, з точки зору дитини, більш виражене відкидання матір'ю особистісних якостей та поведінкових особливостей дитини. Тобто чим сильніша її конфронтація з бабусею, тим менш виражена у неї тривожність за дитину. Крім того, тривожність матері за дитину знижується в тому у разі, якщо вимогливість бабусі та її очікування високого рівня відповідальності від онука помітно зростають.

Загалом у такому ситуаційному контексті можна говорити про те, що мати схильна контролюючі функції та виховну відповідальність «перекладати» на власну матір та дитину. Логічно припустити, що в умовах конфронтації матері та бабусі дитина може переживавати знехтуваність, відчуженість від сім'ї, а головним чином від матері.

В розширених неповних сім'ях досить часто спостерігається боротьба за владу у сфері виховання. Це є наслідком того, що у відсутності батька в сім'ї бабуся включена у виховний процес у ролі батька, та заміщає і конкурує зі своєю дочкою, якій одночасно належать амбівалентні ролі, що призводять до внутрішньо-особистісного конфлікту дочки стосовно матері; матері по відношенню до своєї дитини.

Нуклеарна сім'я – це сім'я, до якої входять батьки та їх діти, проте батьки не перебувають у шлюбних відносинах. На перший план висуваються при цьому відносини між подружжям (представниками одного покоління), а не відносини між представниками різних поколінь (батьками та дітьми) [57, с. 94]. Варто зазначити, що протягом життя людина може входити до двох нуклеарних сімей (власна сім'я та сім'я батьків). Нуклеарні сім'ї протиставляються розширеним сім'ям, де в межах одної родини проживає декілька поколінь.

Розрізняють також родини з різним виховним потенціалом: виховально-сильні, тобто зі сприятливою моральною атмосферою родини; виховально-стійкі, де створюються загалом сприятливі можливості для виховання, а труднощі, що виникають у сім'ї, а недоліки усуваються за допомогою інших соціальних інститутів, насамперед, школи; виховально-нестійкі, для яких

характерна неправильна виховна позиція батьків (наприклад, надмірна опіка) при відносно високому загальному виховному потенціалі сім'ї; виховально-слабкі зі втратою контакту з дітьми і контролю над ними, коли батьки з різних причин (через поганий стан здоров'я, перевантаженість роботою, низький рівень освіти та психологопедагогічної компетентності) не здатні правильно виховувати дітей, поступившись впливі групі однолітків.

Повні сім'ї характеризуються наявністю двох батьків (батька та матері) та дітей. Взаємодія у таких сім'ях відрізняється від типів взаємодії в розширених та неповних сім'ях. Боротьба за владу у сфері виховання між матір'ю та батьком в повних сім'ях не типова для сучасної сім'ї, тому що батьки займають більш відсторонену позицію, а відповідальність за виконання виховної функції сім'ї належить матері. В повних сім'ях під час виникнення конфліктної ситуації досить часто спостерігається потурання з боку матері, некритичне задоволення потреб дитини, що сприймається дітьми як наслідок подружнього конфлікту, розбіжностей у виховних позиціях з чоловіком. В окремих випадках дитина може розгадати таку виховну позицію матері як її спробу створення з ними коаліцію проти батька. виховні позиції батька сприймаються дітьми досить часто суперечливо: мінімальність батьківського контролю сприймається як його усунення, а надмірність батьківської уваги – як показник його непослідовності, невпевненості та нерозвиненості батьківських почуттів.

Внаслідок всиновлення дитини, у сім'ї може трансформуватись сімейна взаємодія, при цьому вона відрізняється від взаємодії із біологічними дітьми. Взаємодія батьків та прийомної дитини досить часто характеризується низьким рівнем батьківської протекції у процесі виховання, що сприймається дитиною як стійка виховна позиція батьків, орієнтована на прийняття та визнання дорослішання дитини, стимуляцію її самостійності та автономності. Мінімальна кількість обов'язків дитини, її усунення від сімейних сприймається дітьми як слабкість, нерозвиненість батьківських почуттів, нездатність батьків виконувати свої обов'язки щодо неї. Використання батьків мінімальних покарань або їх відсутність призводить сприйняття дитиною даної ситуації як
вседозволеності, можливості виконувати будь-які свої бажання, нерідко порушуючи при цьому правила та заборони. При цьому. Якщо батьки ігнорують

та відчувають страх та небажання визнати дорослішання дитини, то це призводить до позбавлення дитини самостійності та автономності, перешкоджає задоволенню її потреб у дорослості.

Із психолого-педагогічного погляду негативно впливають на становлення особистості дитини родини виховально-слабкі з постійною конфліктною атмосферою, виховно-слабкі з агресивно негативною атмосферою, у яких панують агресивність і жорстокість, маргінальні з алкогольною та сексуальною деморалізацією, правопорушницькі, злочинні, психічно обтяжені [15 , с. 130].

На основі типу керівництва сім'єю виділяють егалітарну (рівноправну), авторитарну та ліберальну родини. В елітарній сім'ї розподіл ролей здійснюється у відповідності до наявних якостей у членів родини. Прийняття рішень в межах даної родини здійснюється за участі кожного члена родини. Виховна система базується на неприйнятті примусу, а навпаки на переконанні. Тому дану родину в науковій літературі досить часто називають демократичною.

Егалітарна сім'я протиставляється авторитарним та ліберальним типам сімей. При авторитарному типі взаємодія характеризується «вертикальністю», тобто всі важливі рішення приймає лише один член родини (головний), тобто всі члени родини підпорядковуються одному.

Ліберальна сім'я характеризується наявністю відстороненості членів родини один від одного [2, с. 66]. Подружжя не цікавиться «справами», почутями один одного та проживають у «власному» світі. В даному випадку слід говорити, скоріш за все, про співпроживання на одній території. Варто зазначити, що у авторитарних, ліберальних сім'ях, які характеризуються низьким рівнем емоційного прийняття, контролю та підвищеної конфліктністю, схильність до девіантної поведінки у дітей буде вищою, тоді як у демократичних сім'ях.

На характер сімейної взаємодії впливає кількість дітей в родині. За даною ознакою виділяють однодітні, малодітні, багатодітні та бездітні родини. Бездітні родини – це родини, коли подружжя не має дітей на протязі десяти років. Дані сім'ї переважно розпадаються з ініціативи чоловіка (кожна третя родина). В загальному обсязі переважають однодітні сім'ї (в сім'ї одна дитина), проте дані сім'ї також розпадаються (кожна друга родина). Найбільш міцні сімейні відносини спостерігаються у малодітних (з двома дітьми) та багатодітних родин

(троє та більше дітей).

1.3. Психологічні особливості взаємодії в сім'ї

Вивчення робіт зарубіжних фахівців демонструє, що найчастіше поняття «взаємодія», «відношення», «спілкування» поєднуються єдиним змістом. Проте взаємодія та відносини не зводяться один до одного, разом з тим нерозривно пов'язані і можуть протікати в єдності та з урахуванням взаємовпливу однин на одного, а, отже, відносини можуть бути як джерелом взаємодії, так і її продуктом. Наукові трактування поняття взаємодія представлено в таблиці 1.1.:

Таблиця 1.1.

Наукові трактування поняття «взаємодія»

Трактування	Дослідник
Процес безпосереднього або опосередкованого впливу людей один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок.	Зінченко Л. В., Шаповалова Н. В. [14]
Система зв'язків і взаємодій між індивідами, соціальними групами, сукупність усіх соціальних відносин	Колосович О. [17]
Під взаємодією розуміють не тільки вплив людей один на одного, але й безпосередньо організацію їх сумісних дій.	Ситнік С. [56]
Взаємний вплив людей, що породжує їхні взаємні зв'язки, відносини, спілкування, спільні переживання та діяльність	Ященко Т. [80]

Згуртовність є психологічною відстанню між членами родини. Згуртовність сім'ї визначається на основі сили інтенсивності прояву у члена сім'ї суб'єктивних переживань. Д. Олсон [78, с. 74] запропонував чотири типи згуртованості сімейних систем: заплутана система, роз'єднана система, роздільна система, зв'язана система. Якщо у подружніх стосунках відмічається

руйнація показника згуртованість, то це призводить до «знищення» родинних зв'язків.

На основі параметру «ієрархія» досліджуються особливості наявності домінування або підкорення в сім'ї [54, с. 47]. Якщо в сім'ї відсутня належна ієрархія, то це призводить до дисфункції в сім'ї. Так, прикладом дисфункції може виступати влади у одного члена родини, а відповідальність за родину «несе» інший член родини або коли діти приймають обов'язки батьків на себе та «несуть» відповідальність за сім'ю (наркоманія чи алкоголізм у батьків тощо) Ієрархія може будуватись на наступних критеріях: стать, вік, соціально-психологічні характеристики, традиції.

Гнучкість сім'ї характеризується вмінням реагувати різні фактори, які прямо або опосередковано впливають на сім'ю та відносини у ній. Ефективне функціонування сім'ї можливе лише за умови вміння «тримати» баланс між дестабілізуючими факторами та стабільністю в сім'ї.

У кожній сім'ї повинні бути присутні сімейні межі [70, с. 178], які виконують функцію захисту та підтримування відчуття цілісності членів родини та сім'ї в цілому. Підтримування сімейних меж здійснюється на основі дотримання сімейних правил та угод між членами родини. Сімейні межі підрозділяються на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх меж відноситься межа між родиною та соціумом, вони відбивають рівень відкритості родини до зовнішнього світу. До функцій зовнішніх меж відносять:

— захист сім'ї від небезпечної інформації та впливу ззовні;
— сприяння збереженню сімейної ідентичності («Ми – сім'я» відокремлюється від «Інші») [60, с. 135];
— сприяння стабілізації внутрішньо-сімейних взаємин [47, с. 93].

До внутрішніх меж відносять межі в середині системи сім'ї, тобто особисті межі членів родини. Втручання в особисті межі членів родини може проявлятися у наказах, рекомендаціях (пряме втручання), піклувальних настановах (непряме втручання).

Рольова структура сім'ї включає наявність в ній сімейних ролей. Сімейні ролі – це закріплені за кожним членом сім'ї набори поведінкових патернів, які

визначаються на декількох рівнях функціонування сім'ї: індивідуальному, мікросистемному, макросистемному та мегасистемному [50, с. 42].

Велике значення у створенні моделі сімейних відносин відіграє досвід спілкування батьків. Найчастіше, у сімейному житті діти повторюють помилки своїх рідних, і щоб уникнути цих помилок, необхідно знати специфіку розвитку сімейних стадій. Існує кілька класифікацій стадій життєвого циклу розвитку сімейних відносин. Узагальнивши досвід зарубіжних та вітчизняних психологів [73; 5], можна виділити 6 стадій сімейного життя.

1. Першу стадію умовно називають «Молодим подружжям». Ця стадія триває на протязі 1 – 3 років. Даний етап характеризується звиканням молодого подружжя один до одного, налагодженням спільного побуту, при цьому, зазвичай, молоде подружжя проживає на одній території із батьками. В подальшому вони купують власну квартиру, створюють спільний сімейний побут, розпочинають ведення домашнього господарства. Відмічається формування першого спільного життєвого досвіду. Зважаючи на те, що початок спільного життя характеризується потребою у великих моральних та психологічних затрат, то батьки молодого подружжя надають ним свою підтримку.

З плином першого подружнього року життя відмічається поява негативних явищ у відносинах, котрі пов'язані із прийняттям відповідальності за підтримання відносин, із пристосуванням та звиканням молодого подружжя. Дані негативні явища провокують сімейні конфлікти на основі фінансово-економічних труднощів, розподілу обов'язків в родині тощо.

2. Друга стадія умовно називається «Сім'я з маленькою дитиною». Тривалість даного періоду від 3 до 6 років. Під час появи на світ нових членів родини (дітей), виникають нові обов'язки у батьків, так як діти потребують догляду та турботи про них.

На даній стадії виникають нові конфлікти, котрі пов'язані із появою дитини. Батьки «отримують» нові «ролі» у родині, котрі пов'язані із батьківством. Відмічається зниження подружньої соціальної активності по за

межами родини, так як відбувається зосередження всієї уваги навколо дитини. Знижується надання підтримки подружжям один одному.

3. Третя стадія умовно називається «Подружжя середнього віку», її тривалість від 6 до16 років. Даний етап «нашаровується» на етап професійного зростання та виникненням фінансової стабільності [20, с. 55] та незалежності батьків. Діти стають дорослими та самостійними та, при цьому, у батьків відмічається поява вільного часу на себе, жінки починають будувати кар'єру. Даний етап характеризується новими негативними явищами у сім'ї, такими як: криза середини життя, зміна думки, особистісних завдань. Ригідність у відносинах призводить до втрати енергії та «згасання» почуттів у подружжя. На третій стадії чоловік досягає високого соціального статусу, чим приваблює інших жінок, так. як наслідок, може «завести» коханку.

4. Четверта стадія умовно називається «Подружжя зрілого віку», вона настає після 17 років шлюбу та триває до 25 років. На даному періоді діти вже дорослі та створюють власні сім'ї. Сімейні відносини батьків можуть розгорнутися двома сценаріями: 1) батьки залишаються одні; 2) батьки залишаються проживати разом із новою сім'єю, при цьому здійснюють виховання онуків.

До негативних явищ даного періоду (внаслідок коли діти залишають батьківський будинок) можна віднести перерозподіл обов'язків, перегляд подружніх взаємин, знаходження нових спільних захоплень, визначення нових пріоритетів та цінностей, нових життєвих цілей, адаптація до думки про вихід на пенсію [8, с. 22]. Протиріччя, які постають на даному етапі можуть привести до «розпаду» сім'ї.

5. П'ята стадія умовно називається «Стадія похилого віку». На даному етапі виникають проблеми зі здоров'ям у подружжя, та, як наслідок, відмічається зниження професійної діяльності. Сімейні стосунки стабілізуються, адже у кожного з подружжя виникає потреба у підтримці. Якщо на даному етапі дорослі діти проживають разом із батками, то це иожк провокувати такі негативні явища у сім'ї, як нерозуміння і конфлікти з дітьми, котрі можуть «нашаровуватись» на взаємини літнього подружжя. При цьому взаємини батьків можуть здійснювати вплив на взаємини у сім'ї їх дітей, тому досить часто діти

моделюють батьківську модель взаємовідносин.

6. Шоста стадія є трагічною фазою сім'ї. На даній стадії відмічається старіння подружжя та завершення професійної кар'єри [16, с. 88], смерть одного із членів подружжя. До негативних явищ даного періоду відносять: відчуття самотності, непотрібності, на основі припинення професійної діяльності, необхідність віднаходити нові інтереси у житті.

У сучасних міських умовах, де основними перевагами є мобільність та швидкість прийняття рішення, люди втрачають зв'язок із членами сім'ї. Не тому, що не цінують, а просто підкоряються вимогам сучасної бізнес-спільноти та як наслідок в родині виникають проблеми в комунікації.

Варто зазначити, що нормально функціонуюча сім'я – це перш за все, місце де кожен її член і дорослий, і дитина відчуває себе особливою і неповторною особистістю, відчуває підтримку, яка дозволяє йому бути таким –розвиватися, досягати поставленої мети, розкриватися у всіх гранях свого таланту та індивідуальності. Це те місце, де ми можемо відкрито висловлювати свої почуття, думки, емоції, бути відкритими. Це місце, де тебе завжди зрозуміють і приймуть таким, яким ми є насправді, адже і конфлікти, і розбіжності це важливі елементи, притаманні нормальній сім'ї, саме це робить кожну сім'ю неповторною. У нормальній сім'ї обов'язково присутня взаємність, ми не тільки віддаємо любов, увагу, співчуття, а й співпереживаємо, і отримуємо у відповідь кожного члена сім'ї [64]. Саме тут ми стаємо єдиним цілим. Сім'я дає дитині не лише захист, безпеку, виховання, а й соціальну підтримку [76], історичні зв'язки поколінь, вчить соціальній поведінці, дає зростання та розвиток. Все це неможливо без правильно вибудованої комунікації.

Міжособистісна комунікація в сім'ї є ключовим моментом її життєдіяльності, визначає ефективність її функціонування та ресурси росту і розвитку. Особливістю сімейної комунікації є висока емоційна насиченість та інтенсивність спілкування. На відміну від ділових та соціальних контактів, які за звичай відбуваються за межами сім'ї і пов'язані з певною регламентацією стосунків, сімейне спілкування не обмежується ніякими соціальними рамками і жорсткими правилами [13, с. 21]. Розрізняють декілька видів «типових порушень» комунікацій у сім'ї:

1. «Відхилені комунікації» До «відхилених комунікацій» відносять значну частину порушень спілкування: спотворення мови у батьків, наявність однобічної комунікації (монологи переважають над діалогами), відсутній зоровий контакт (під час розмови член сім'ї не дивиться на іншого члена сім'ї), вихід із контакту (під час розмови член сім'ї забуває про діалог та розпочинає займатись своїми справами).

2. «Подвійний зв'язок». «Подвійний зв'язок» є різновидом «парадоксальної комунікації» яка виникає при одночасній наявності двох взаємовиключних повідомлень котрі слідують по комунікаційному каналу і, при цьому, повинні сприйматись як справжні. Типовим прикладом є ситуація, коли співрозмовник говорить, що інформація є цікавою, проте в той же момент він читає газету.

3. «Замаскована комунікація» (поняття запроваджене Р. Леінгом). «Замаскована комунікація» це способи взаємодії під час внутрішньо-сімейних конфліктах та виникненні суперечливих суджень. Тобто відбувається маскування взаємодії в сім'ї. Під час обговорення ситуації партнер відмовляється від інтерпретації ситуації партнера, проте при цьому він не він розуміє та відчуває свого партнера (Наприклад на скарги партнера, що йому недобре – інший партнер може відповісти «для чого ти це вигадуєш, ти все маєш, ти не вдячна».

Особливо варті уваги співзалежні відносини, які зустрічаються дедалі частіше. Усі члени сімей, котрі страждають різноманітними залежностями, перебувають у практично постійному стресі [62, с. 108], до якого необхідно пристосуватися, тобто виробити навички, що допомагають адаптуватися до подібної ситуації, у результаті людина просто втрачає «навички» жити без стресу. Зазнає змін весь характер їх відносин не тільки з членами сім'ї, але і з навколишнім світом в цілому.

Головне у співзалежності – емоційна несвобода, яка прогресує з часом. Те, що починалося як занепокоєння, може в подальшому призвести до ізоляції, депресії, емоційних зривів, думок про самогубство тощо. Співзалежні сім'ї [28; 32; 37] відрізняються тим, що звертаються за допомогою до оточуючих, звинувачуючи один одного або на адресу якихось зовнішніх обставин. Вони шукають причину стану, того що їх не задовольняє, поза своєю системою, про яку говорять «ми».

Взаємодія членів родини у співзвлежній сім'ї характеризується

роз'єднаністю, відчуженістю, члени родини не цікавляться інтересами інших членів родини. При цьому в даній родині присутня негласна заборона про обговорення родинних проблем. Спілкування в даній родині базується на основі трикутника – через посередника: скажи своїй мамі. Турбота один про одного або відсутня або проявляється на надмірно високому рівні, при цьому в таких родинах часто спостерігаються часті взаємообрази (вербальні, фізичні, психологічні, сексуальні тощо).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Встановлено, що на етапі сучасних досліджень, поняття «сім'я» трактують як специфічну малу соціально-психологічну групу, виділяючи при цьому, що вона володіє особливою системою міжособистісних відносин, котрі переважно базуються на основі власних законів, моральних нормам, традицій. Виявлено критерії та ознаки сім'ї як малої соціальної групи сім'ї. Встановлено, що сім'я має певну структуру. Розглянуто векторну теорію блокової структури сімей. Виявлено, що поняття «родина», «батьківство», «сімейне виховання» нерозривно взаємопов'язані між собою. Розглянуто три групи підходів до сімейного виховання, які можна умовно назвати: психоаналітичний (З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм та ін); біхевіористський (Дж. Вотсон, Б. Скіннер, Р. Сірс, А. Бандура); гуманістичний (А. Адлер, К. Роджерс, Ю.Б. Гіппенрейтер).

Класифікуючою ознакою типології сімей може виступати характер шлюбу. На основі даної класифікації сім'ї поділяються на моногамні та полігамні. На основі внутрішньої структури дослідники виділяють розширену сім'ю, яка включає різні покоління, нуклеарну (окрему, просту), яку утворюють подружжя з дітьми, неповну, коли відсутній один із подружжя, повна (наявні як батько, так і мати).

Розрізняють також родини з різним виховним потенціалом: виховально-сильні; виховально-стійкі; виховально-слабкі. На основі типу керівництва сім'єю виділяють егалітарну (рівноправну), авторитарну та ліберальну родини. В елітарній сім'ї розподіл ролей здійснюється у відповідності до наявних.

Досліджено психологічні особливості взаємодії в сім'ї. Виявлено ключові параметри взаємодії в сім'ї та подано їх характеристику. Встановлено, що міжособистісна комунікація в сім'ї є ключовим моментом її життєдіяльності, визначає ефективність її функціонування та ресурси росту і розвитку. Виявлено види «типових порушень» комунікацій у сім'ї. Особливо варті уваги співзалежні відносини, які зустрічаються дедалі частіше. Усі члени сімей, котрі страждають різноманітними залежностями, перебувають у практично постійному стресі, до якого необхідно пристосуватися.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

2.1. Методика дослідження.

Дана дослідницька робота базується на пробному дослідженні поняття сімейної взаємодії та її особливостей у благополучних та неблагополучних сім'ях. Методологія дослідження передбачає описання алгоритму визначення компонентів сімейної взаємодії та їх рівня на матеріалі проведеного анкетування сімейних пар. Рівень виявлення даного феномену та компонентних складових розраховується за допомогою математичної формули, відповідно до якої можна визначити кількісну та якісну характеристику структурних елементів на основі відповідей респондентів.

Мета дослідження: виявлення особливостей сімейної взаємодії у благополучних та неблагополучних сім'ях.

Гіпотеза дослідження: взаємодія в психологічно-благополучній сім'ї відрізняється збереженням досить високого рівня емоційного настрою в процесі взаємодії, високим ступенем психологічної близькості та чіткою сімейною ієрархією. Взаємодія в неблагополучних сім'ях, що мають відхилення в психологічному добробуті, характеризується низьким ступенем психологічної близькості, значним зниженням емоційного настрою у процесі взаємодії та сплутаною сімейною ієрархією.

Мета і гіпотеза зумовили постановку **основних завдань** дослідження:

1. застосування наукових концепції зарубіжних та вітчизняних дослідників, як база для власного дослідження;
2. провести підбір методів, які найбільш прийнятні у відповідності до гіпотези;
3. виявити структурні компоненти сімейної взаємодії, їх рівень за допомогою спеціалізованих методик, а також їх співвідношення за гендерним показником;
4. зробити аналіз результатів проведеного дослідження.

Об'єктом дослідження: сімейна взаємодія.

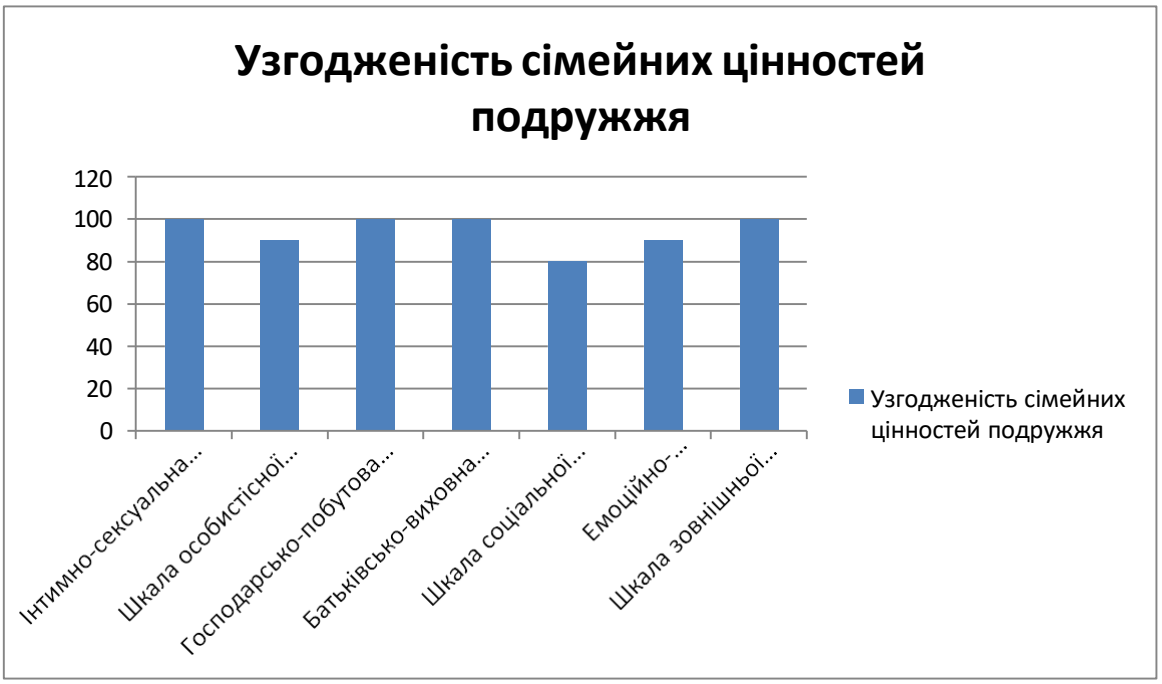
Предметом дослідження: особливості сімейної взаємодії у благополучних та неблагополучних сім’ях.

У дослідженні брали участь подружні пари та сімейні тріади (мати, батько та дитина). Обсяг вибірки становив 10 подружніх благополучних пар, 10 10 подружніх неблагополучних пар (експериментальна вибірка), 10 подружніх благополучних пар (контрольна вибірка). Всі подружні пари, що взяли участь у дослідженні, на початковому етапі мали стаж сімейного життя не менше п’яти років та перебували на стадії життєвого циклу сім’ї, пов’язаної з народженням та вихованням дітей.

Для збору та аналізу матеріалу використовувались такі методи та методики: емпіричні методики як методика «Рольові очікування та очікуваня у шлюбі» О. М.Волкової, дитяча проективна методика діагностики міжособистісних відносин дитини Рене Жиля, дитячий варіант особистісного опитувальника Кеттелла, бесіда, спостереження.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.

Перший етап дослідження був спрямований на вивчення уявлень подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних відносин, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов’язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.). Результати дослідження благополучних повних сімей на основі опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова

А. Н., Трапезникова Т. М.) представлено на рисунку 2.1.:

Рисунок 2.1. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) благополучних повних сімей.

Згідно рисунку 2.1. ми спостерігаємо, що інтимно-сексуальна шкала демонструє, що в подружніх пар (100%) відмічається високий рівень значущості сексуальних відносин в подружжі. Чоловіки, як жінки відмічають важливість наявності сексуальної гармонії в їх подружньому житті та вважають, що вона виступає як запорука щастя. 90% реципієнтів демонструють високі показники особистісної ідентифікації із партнером, таке подружжя очікує наявність спільних інтересів, бажають проводити час разом. Проте 10% опитаних демонструють низький рівень особистісної ідентифікації із партнером, бажання особистої автономії демонструють в даних сімейних парах чоловіки, при цьому жінки виявляють прагнення наявності спільних інтересів, щоб чоловік був другом та порадником.

Усі реципієнти (100%) демонструють середні рівні очікувань від партнера щодо врегулювання побутових питань, подружжя не висуває занадто високих вимог до своїх партнерів із приводу організації побуду в сім'ї, їх вмінь та навичок вести сімейний побут. Проте, їх домагання є досить узгодженими та не виходять

за нормативні показники. Це свідчить про гармонійні стосунки у сім'ї.

У всіх реципієнтів виявлено високі рівні очікування щодо активної участі їх партнерів у виховному процесі дітей. Жінки переважно демонструють середні, а чоловіки середні показники орієнтації на власні обов'язки щодо виховання дітей. Проте їх результати домагання є досить узгодженими та не виходять за нормативні показники. В таких сім'ях діти ростуть в гармонії, адже кожен із батьків приймає активну участь в їх житті та вихованні.

Рольові очікування жінок щодо соціальної активності демонструє середні рівні показників, тобто жінки не висувають надто високих високих вимог до професійного зростання їх партнера. Чоловіча стать також не поділяє великого захоплення діловими та активними жінками, при цьому вони не «відкидають» можливості професійного розвитку власних дружин та хочуть щоб їх цінували на роботі. Чоловіки демонструють вираженість потреби у власному професійному зростанні, натомість жінки демонструють лише середні результати. 80% сімейних пар продемонструвало узгодженість результатів. 20% сімейних пар, котрі не продемонстрували узгодженість результатів висувають надто високі вимоги до професійного розвитку свого партнера.

90% респондентів продемонструвало узгодженість у питанні значимості емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу. В таких сім'ях подружжя орієнтоване на наявність психологічного комфорту, клімату у шлюбі, вони відмічають важливість створення позитивної сімейної атмосфери, а емоційним лідером в даних подружніх пар виступають жінки. Дана сімейна пара виділяють значущість емоційної підтримки членів сім'ї. Проте 10% подружніх пар не продемонструвало узгодженості в даному питанні. Кожен із подружжя бажає бачити свого партнера, як емоційного лідера по створенню комфортного психологічного клімату. Їх показники переважають нормативні на 2 бали.

100% респондентів проявили узгодженість щодо зовнішньої привабливості свого партнера та себе. Проте сімейні пари не надають надто високого значення зовнішньому вигляду свого партнера. Під час спілкування з даними реципієнтами ми встановили, що вони люблять свого партнера не за зовнішній вигляд, а за інші риси, які для них важливі: повага, допомога, підтримка, співчуття, позитивні риси характеру тощо. Результати дослідження

неблагополучних повних сімей на основі опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) (експериментальної вибірки) представлено на рисунку 2.2.:

Рисунок 2.2. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка)

Згідно рисунку 2.2. ми спостерігаємо, що узгодженість по інтимно-сексуальній шкалі демонструє, що в подружніх пар (70%) відмічається високий рівень значущості сексуальних відносин в подружжі. Для чоловіків і жінок сексуальна гармонія та спільні інтереси в їх подружньому житті виступають як важлива складова подружнього життя. Проте 30% опитаних демонструють низький рівень узгодженості по інтимно-сексуальній шкалі. В даних сім'ях жінки демонструють очікування від партнера розділення з ними їх інтересів, думок, захоплень, сексуальні стосунки вони відносять на «другий» план. Чоловіки в таких сім'ях навпаки висувають на «перший» план сексуальні стосунки та вважають їх запорукою щасливого життя, а спільні інтереси вони не відносять до цінностей сім'ї (рис. 2.3.)

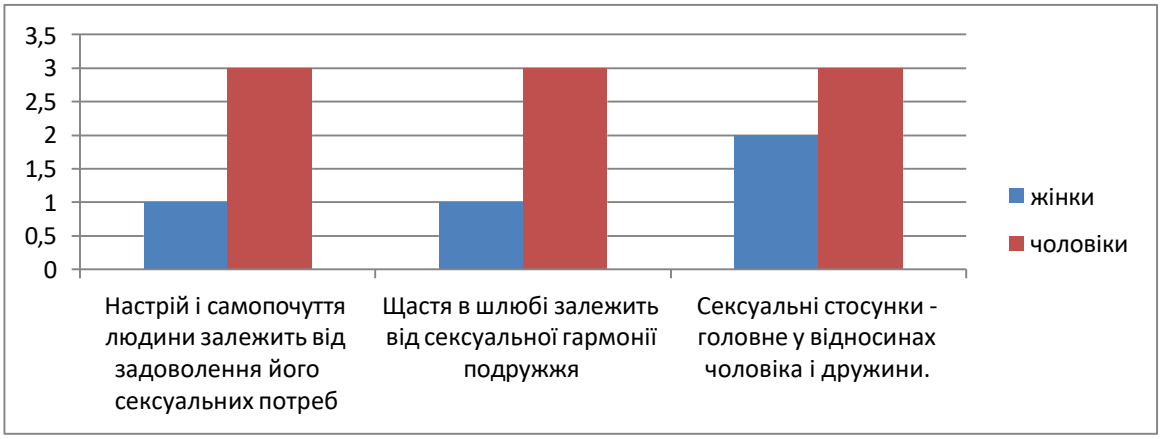

Рисунок 2.3. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Інтимно-сексуальна шкала

40% реципієнтів демонструють середні рівні очікувань від партнера щодо врегулювання побутових питань, подружжя не висуває занадто високих вимог до своїх партнерів із приводу організації побуду в сім'ї, їх вмінь та навичок вести сімейний побут. Вони вважають, що домашні обов'язки повинні розподілятись як на жінку, так і на чоловіка. Проте 60% реципієнтів із неблагополучних сімей демонструють неузгодженість щодо побутових питань. В таких сім'ях жінки вважають, що чоловіки повинні на рівні з ними займатися побутовими та господарськими питаннями, адже жінки працюють, так само як і чоловіки (рис. 2.4).

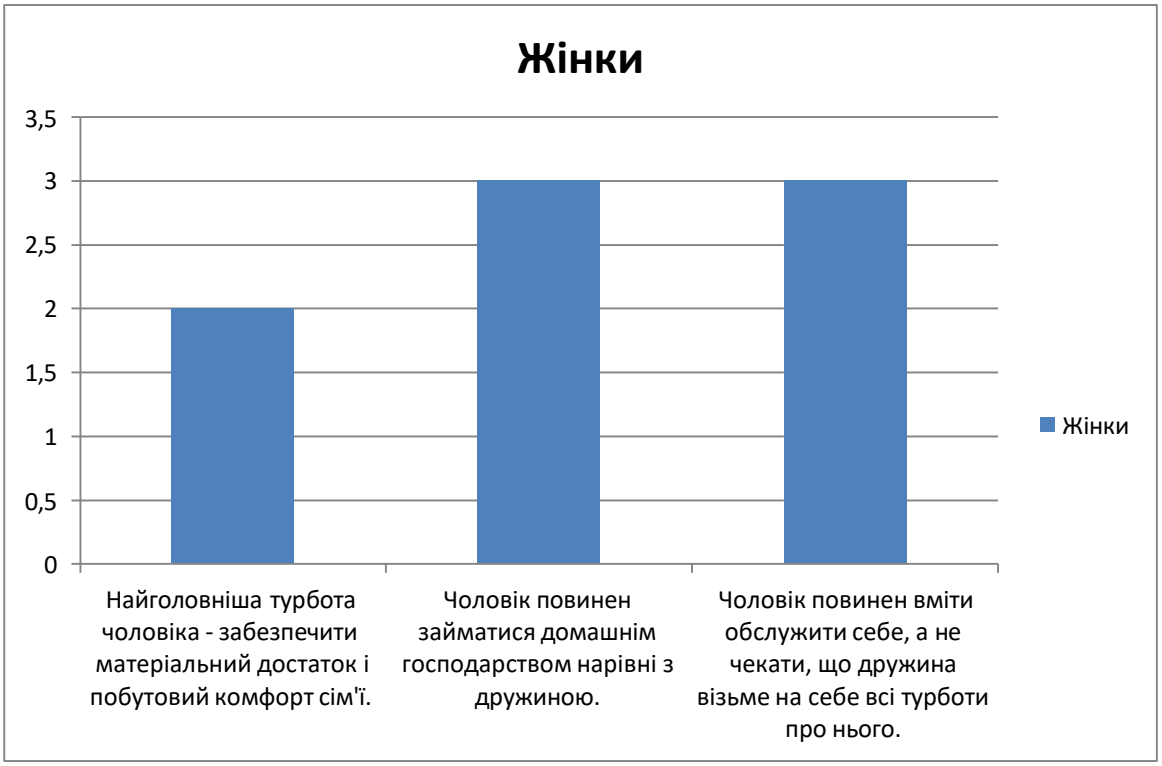

Рисунок 2.4. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Господарсько-побутова шкала

Проте ця думка не співпадає із думкою їх чоловіків. Чоловіки із неблагополучних сімей вважають, всі побутові питання та обов’язки є виключно жіночими, жінки повинні бути добрими господинями. Після бесіди ми встановили, що найголовнішим в обов’язках дружини, згідно думки чоловіків, це самостійно вести домашнє господарство, готувати, прибирати тощо (рис. 2.5.).

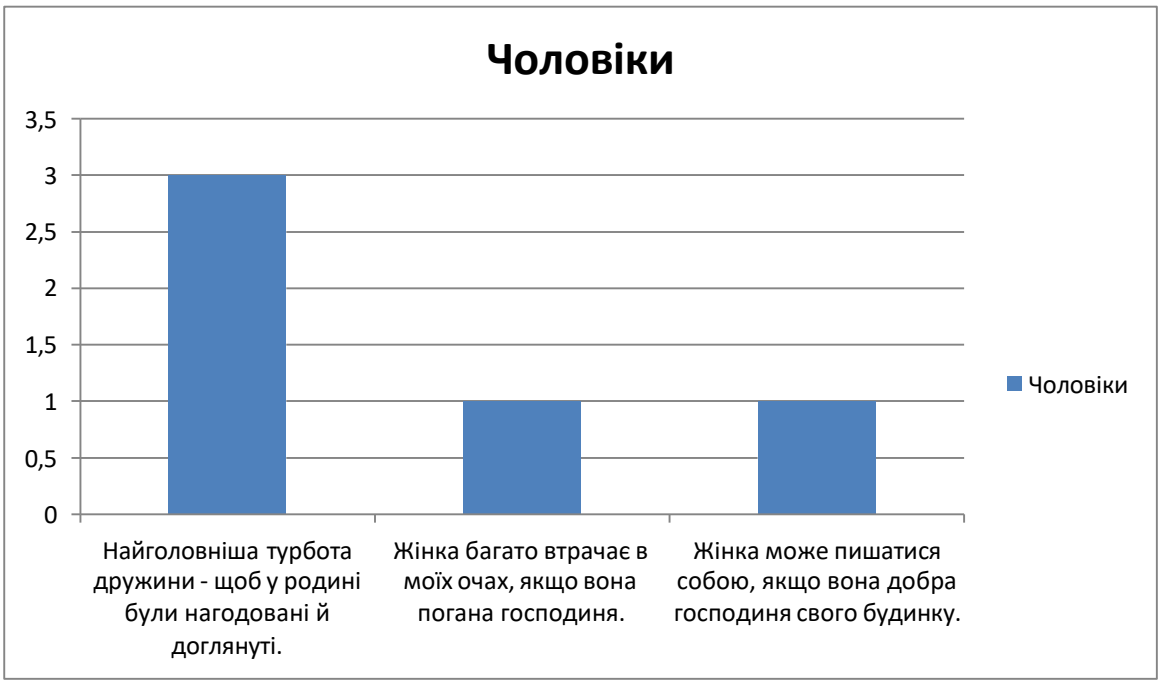

Рисунок 2.5 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Господарсько-побутова шкала

У 60% резпондентів виявлено високі рівні очікування щодо активної участі їх партнерів у виховному процесі дітей. Жінки переважно демонструють високі, а чоловіки середні показники орієнтації на власні обов'язки щодо виховання дітей. Проте 40% реципієнтів демонструють неузгодженість щодо питання виховання дітей. Так, жінки вважають, що обов'язками із виховання дітей повинні займатися, як чоловіки, так і жінки, щоб чоловік любив своїх дітей (рис. 2.6.).

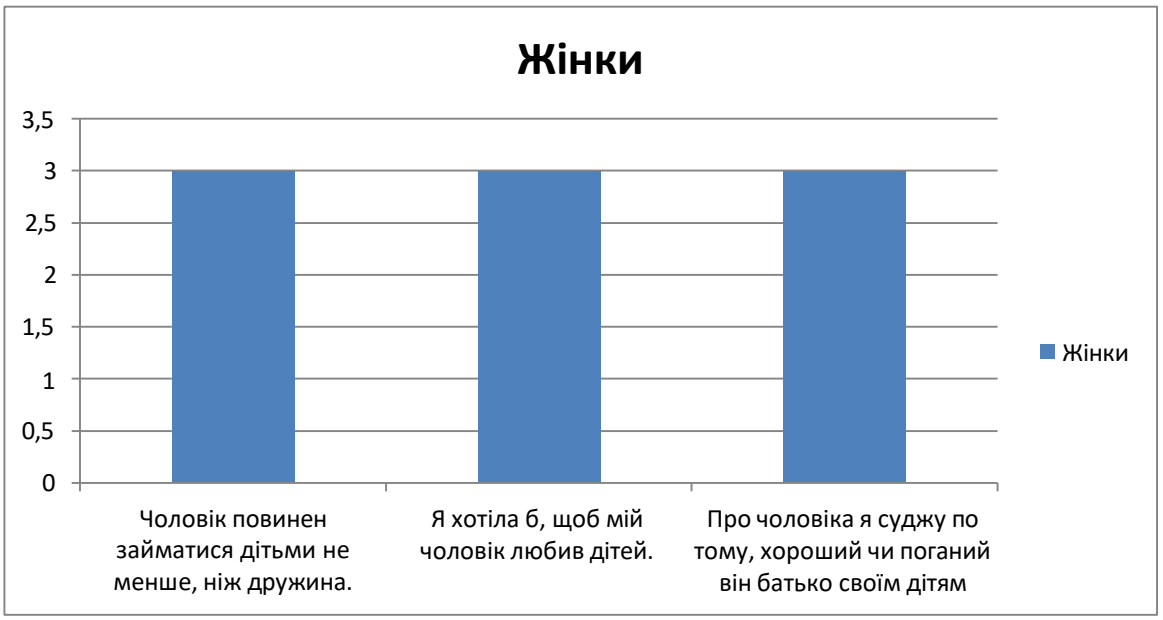

Рисунок 2.6 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Батьківсько-виховна шкала

Проте, чоловіки в таких бажають, щоб їх жінки любили дітей, проте щоб не обтяжували себе материнством. Після бесіди ми встановили причину таких відповідей, а саме чоловікам більш важливими є сексуальні стосунки із партнеркою, вони бажають їх партнерки більше часу приділяли ним (рис. 2.7.):

Рисунок 2.7 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.)

неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Батьківсько-виховна шкала

Рольові очікування жінок щодо соціальної активності демонструють високі рівні показників, тобто жінки висувають високі вимоги до професійного зростання їх партнера. Під час спілкування зі даними сім'ї, ми встановили, що це пов'язано із негативним фінансовим положенням сім'ї та бажанням його покращити (рис. 2.8.).

Рисунок 2.8 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала соціальної активності.

При цьому чоловіки не поділяють захоплення жінок щодо професійного зростання, вони не захоплюються надто енергійними та діловими жінками. Під час бесіди ми встановили, що чоловіків влаштовує їх сімейне життя і змінювати вони нічого не бажають (рис.2 9).

Рисунок 2.9 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала соціальної активності.

70% респондентів продемонструвало узгодженість у питанні значимості емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу. В таких сім'ях подружжя орієнтоване на наявність психологічного комфорту, клімату у шлюбі, вони відмічають важливість створення позитивної сімейної атмосфери, а емоційним лідером в даних подружніх пар виступають жінки.

Проте 30% подружніх пар не продемонструвало узгодженості в даному питанні. Кожен із подружжя вважає, що не він зобов'язаний створювати теплу та довірливу сімейну атмосфера та перекладає обов'язок на свого партнера. Так, жінки бажають щоб їх чоловіки створювали затишок в оселі та сприймали них такими як вони є (рис. 2.10.)

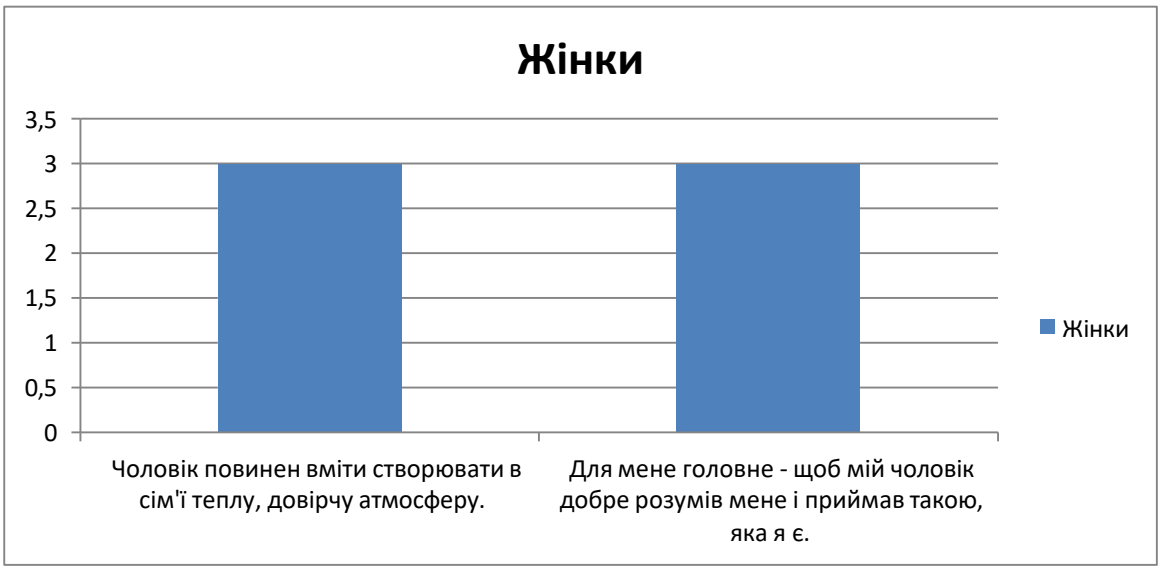

Рисунок 2.10 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Емоційно-психотерапевтична шкала.

Чоловіки в даних родинах не надають особливого значення сімейному затишку, проте все ж таки хочуть щоб жінки їх цінували та сприймали них такими, як вони є (рис. 2.11.)

.

Рисунок 2.11. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.)

неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Емоційно-психотерапевтична шкала.

60% респондентів проявили узгодженість щодо зовнішньої привабливості свого партнера та себе. Проте сімейні пари не надають надто високого значення зовнішньому вигляду свого партнера. Під час спілкування з даними реципієнтами ми встановили, що вони цінують свого партнера не за зовнішній вигляд, а за інші риси, які для них важливі: повага, допомога, підтримка, співчуття, позитивні риси характеру тощо.

40% реципієнтів проявили не узгодженість щодо зовнішньої привабливості свого партнера та себе. Жінки воліють бачити свого партнера більш привабливим та одягненим у відповідності до модних тенденцій, проте самі ж вони не надають важливості власному зовнішньому вигляду.

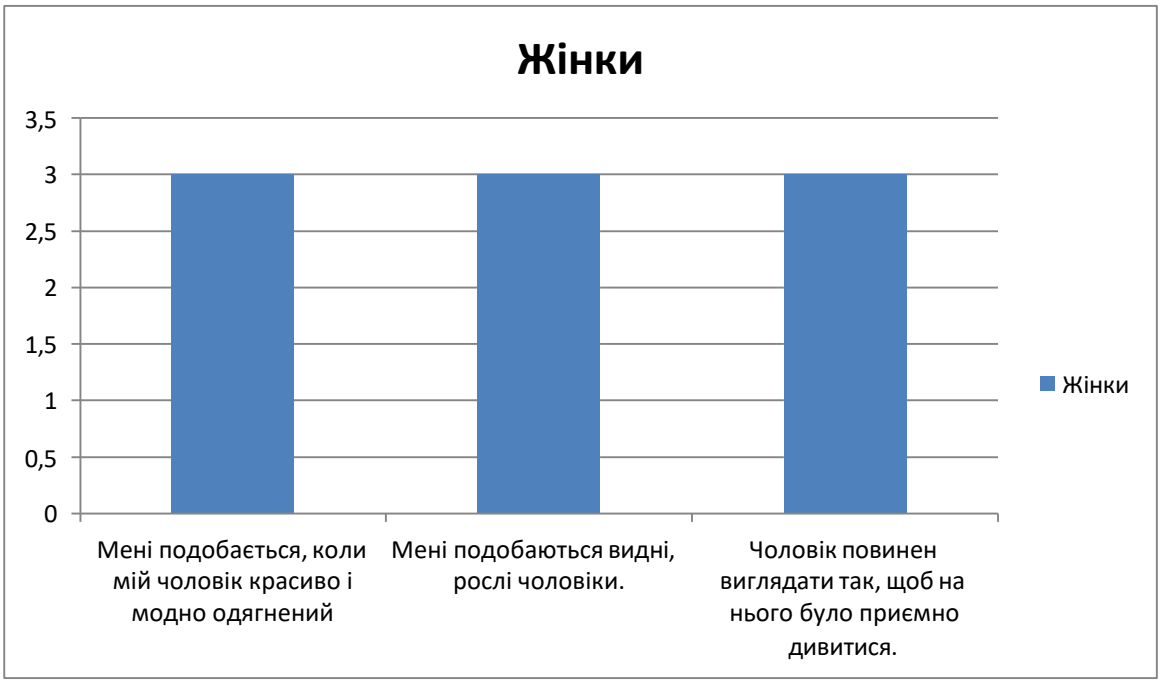

Рисунок 2.12. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала зовнішньої привабливості.

Чоловіки в даному питанні проявили інфантильність, ним абсолютно все одно до зовнішнього вигляду себе та своєї партнерки . Після бесіди ми

встановили, що чоловікам байдуже сучасної моди, для них головну роль відіграє одяг, в якому комфортно (рис. 2.13).

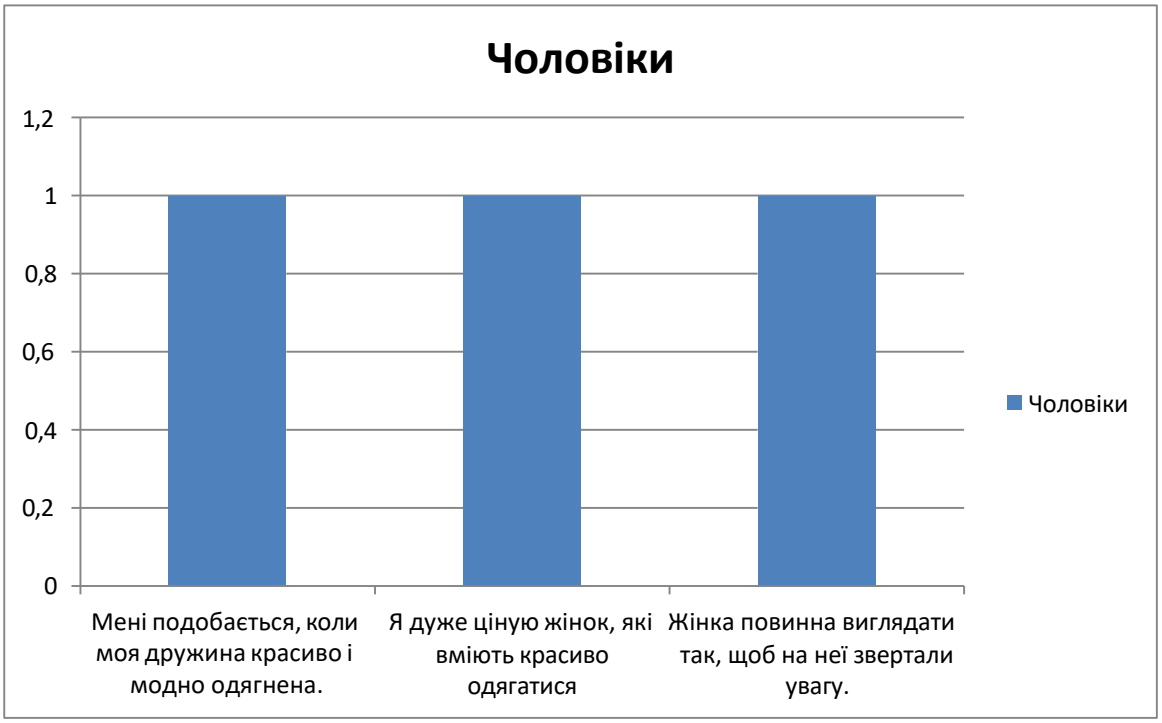

Рисунок 2.13. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала зовнішньої привабливості.

Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (контрольна вибірка) представлено на рисунку 2.14.:

Рисунок 2.14. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (контрольна вибірка)

Згідно рисунку 2.14. ми спостерігаємо, що узгодженість по інтимно-сексуальній шкалі демонструє, подружні пари неблагополучних повних сімей контрольної групи (60%) виділяють значущість сексуальних відносин в подружжі.

Проте 40% опитаних демонструють низький рівень узгодженості по інтимно-сексуальній шкалі. В даних чоловіки висувають на «перший» план сексуальні стосунки та вважають їх запорукою щасливого життя, а спільні інтереси вони не відносять до цінностей сім'ї, натомість жінки очікують від чоловіків розумінні, розділення з ними їх інтересів, думок, захоплень, а сексуальні стосунки не є важливими для них.

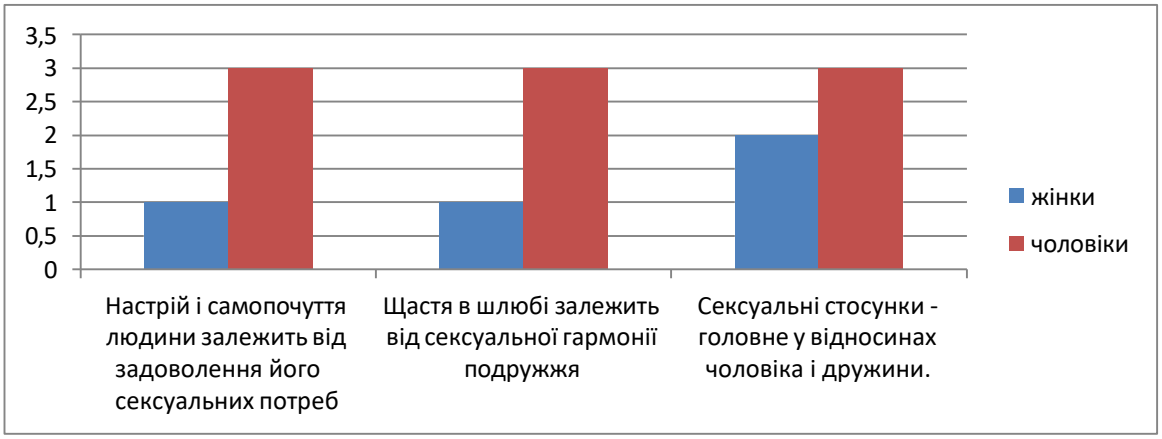

Рисунок 2.15. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Інтимно-сексуальна шкала

У 50% реципієнтів відімщається узгодженість у питанні врегулювання побутових проблем. Проте дані очікування від партнера щодо врегулювання побутових питань знаходяться на середньому та низькому рівні. Для низ неважливо хто буде займатися побутовими проблемами. 50% реципієнтів із неблагополучних сімей демонструють неузгодженість щодо побутових питань. В таких сім'ях очікують від своїх партнерів допомоги та виконання домашніх обов'язків порівну.

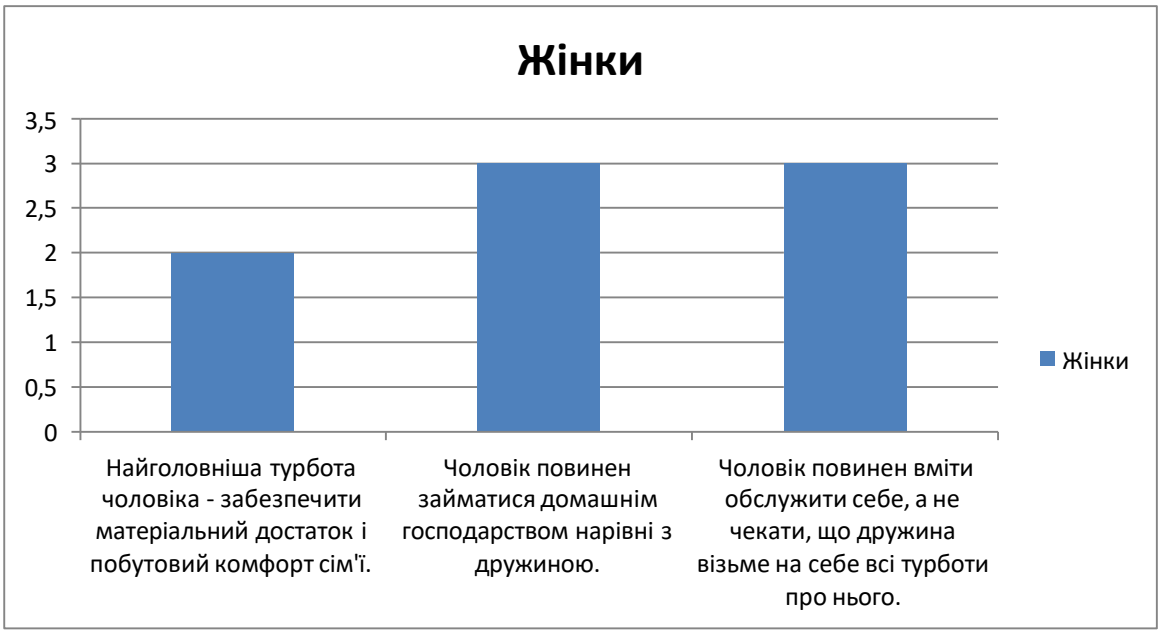

Рисунок 2.16. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Господарсько-побутова шкала

Чоловіки вважають, що обов'язком жінки є приготування та прибирання, проте вони не вважають, що дружина повинна абсолютно «поринути» в домашні справи (рис. 2.17.).

Рисунок 2.17 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Господарсько-побутова шкала

У 60% реципієнтів виявлено високі рівні очікування щодо активної участі їх партнерів у виховному процесі дітей. Жінки переважно демонструють високі, а чоловіки середні показники орієнтації на власні обов'язки щодо виховання дітей. Проте 40% реципієнтів демонструють неузгодженість щодо питання виховання дітей. Чоловіки в таких сім'ях переважно «самоусуваються» від батьківських обов'язків, проте жінки очікують від виконання виховних функцій щодо дитини на належному рівні.

Рисунок 2.18 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Батьківсько-виховна шкала

Для чоловіків в даних сім'ях не важливо на скільки жінки займаються дітьми, так як вважають що це їх обов'язок. Однак вони бажають, щоб їх дружини не обтяжували себе материнством (рис. 2.19.):

Рисунок 2.19. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Батьківсько-виховна шкала

Рольові очікування жінок щодо соціальної активності демонструють високі рівні показників, як і в експериментальній групі, тобто жінки висувають високі вимоги до професійного зростання їх партнера. Під час спілкування зі даними сім'ї, ми встановили, жінки очікують змін та підвищення фінансового добробуту власної сім'ї за рахунок професійного зростання партнера, проте чоловіки не висувають ні до себе таких вимог, ні до своїх дружин.

Рисунок 2.20 Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала соціальної активності.

Рисунок 2.21. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала соціальної активності.

70% респондентів, як і в експериментальній групі, продемонструвало узгодженість у питанні значимості емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу. В таких сім'ях подружжя орієнтоване на наявність психологічного клімату в родині. Проте 30% подружніх пар не продемонструвало узгодженості в даному питанні. Для дружин головне, щоб чоловіки вміли створювати в сім'ї теплу та довірчу атмосферу. Проте чоловіки не надають даному факту належної уваги.

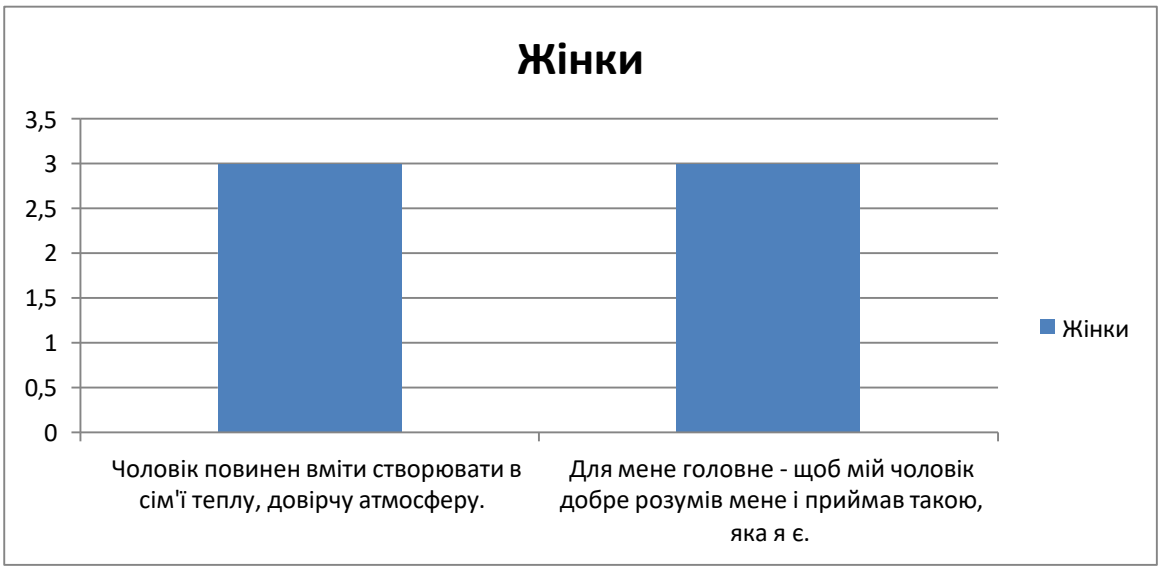

Рисунок 2.22. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Емоційно-психотерапевтична шкала.

.

Рисунок 2.23. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Емоційно-психотерапевтична шкала.

70% респондентів проявили узгодженість щодо зовнішньої привабливості свого партнера та себе. Проте сімейні пари ставили низькі бали щодо вимог до зовнішнього вигляду партнера. Однак 30% реципієнтів бажають змінити свого партнера (дружини), його зовнішній вигляд, них не задовольняє їх стиль одягу тощо та очікують що партнер стане більш зовнішньо-привабливим. Чоловіки ж при цьому не надають особливого значення зовнішньому вигляду.

Рисунок 2.24. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала зовнішньої привабливості.

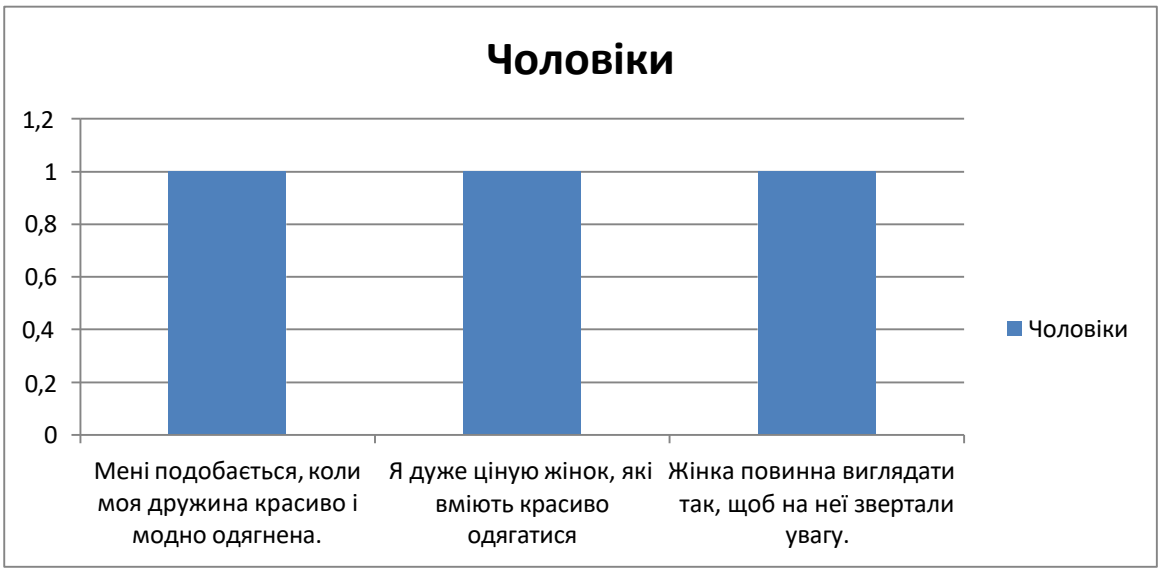

Рисунок 2.25. Результати дослідження на основі Опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) неблагополучних повних сімей (експериментальна вибірка). Шкала зовнішньої привабливості.

На другому етапі ми досліджували сфери міжособистісних відносин дитини та її сприйняття внутрішньо-сімейних відносин на основі дитячої проективної методики Рене Жіля. Діти із благополучних сімей демонструють гармонійні відносини із батьками. Так, під час виконання завдань такі діти розміщували себе поряд із батьками, по середи ні між мамою та татом, ц свідчить про те, що ці діти люблять обох своїх батьків рівноцінно та поважають них.

Діти із благополучних сімей є товариськими та дружелюбними. Так, на запитання, кого б дитина взяла із собою на відпочинок, діти відповідали про своїх найкращих друзів, а ті діти, котрі мали сестру чи брата, то бажали їхати із своїми братами та сестрами, адже вони мають гарні стосунки. Товариськість даних дітей підтверджується також такими тестовими завданнями: «Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де ти перебуваєш», «Це майданчик для ігор. Познач, де ти знаходишся». Даючи відповідь на дане запитання, діти ніколи не асоціювали себе із персонажем, котрий знаходиться осторонь від всіх, вони завжди себе «помічали» в компанії друзів. Дружелюбність цих дітей

підтверджується під час відповіді на тестове завдання: «Це твої товариші, які сваряться через правила гри. Познач, де ти». Ці діти не «помічали» себе осторонь, вони вказували що вони знаходяться поряд з метою примирення товаришів для продовження гри. Таким чином, діти із благополучних сімей, внаслідок зростання в гармонійній атмосфері діти доброзичливі, відсутні ознаки внутрішньо-особистісних протиріч, при цьому відмічається позитивна взаємодія із близькими (батьки, брати, сестри тощо).

Діти із неблагополучних сімей (експериментальної та контрольної вибірки) демонструють дисгармонійні відносини із батьками. Під час дослідження ми виявили, що ці діти під час проходження тестових завдань досить рідко «розміщують» на картинках себе поряд із батьком, переважно вони розміщують себе поряд із матір'ю або іншими родичами (дідусь, бабуся, тітка, дядько тощо). Це свідчить про те, що діти переважно взаємодіють із матр'ю, а батько знаходиться поза «межами» виховного процесу. В тих випадках, коли діти розміщують себе поряд із родичами, це свідчить про те, що в батьків досить погано налагоджена комунікація та взаємодія із власними дітьми, діти більше довіряють своїм родичам (переважно бабуся, дідусь). Також було виявлено, що одна дитина вивила бажання «розмістити» себе за столом та в номері поряд із бабусею в силу негативної психологічної атмосфери в сім'ї.

Діти з неблагополучних сімей проявляють відчуженість по відношенню до навколишнього світу, вони «розміщують» себе осторонь від інших людей на картинці та проявляють агресію по відношенню до однолітків. Два реципієнта за тестове завдання: «Це твої товариші, які сваряться через правила гри. Познач, де ти» «розміщують» себе в «гущі» подій – сварки з метою не примирити товаришів, а бути активним учасником сварки. Підтвердженням даного положення є те, що на запитання: «Один із товаришів сміється над твоїм другом. Що робитимеш: будеш плакати; знизаєш плечима; сам сміятимешся над ним; обзиватимеш його, бити?» ці діти переважно відповідають, що будуть «самі будуть сміятися над ним», «почнуть його обзивати».

На третьому етапі ми досліджували дитячу особистість на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела. Результати дослідження дітей із благополучних повних сімей на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела представлено на рисунку 2.26.:

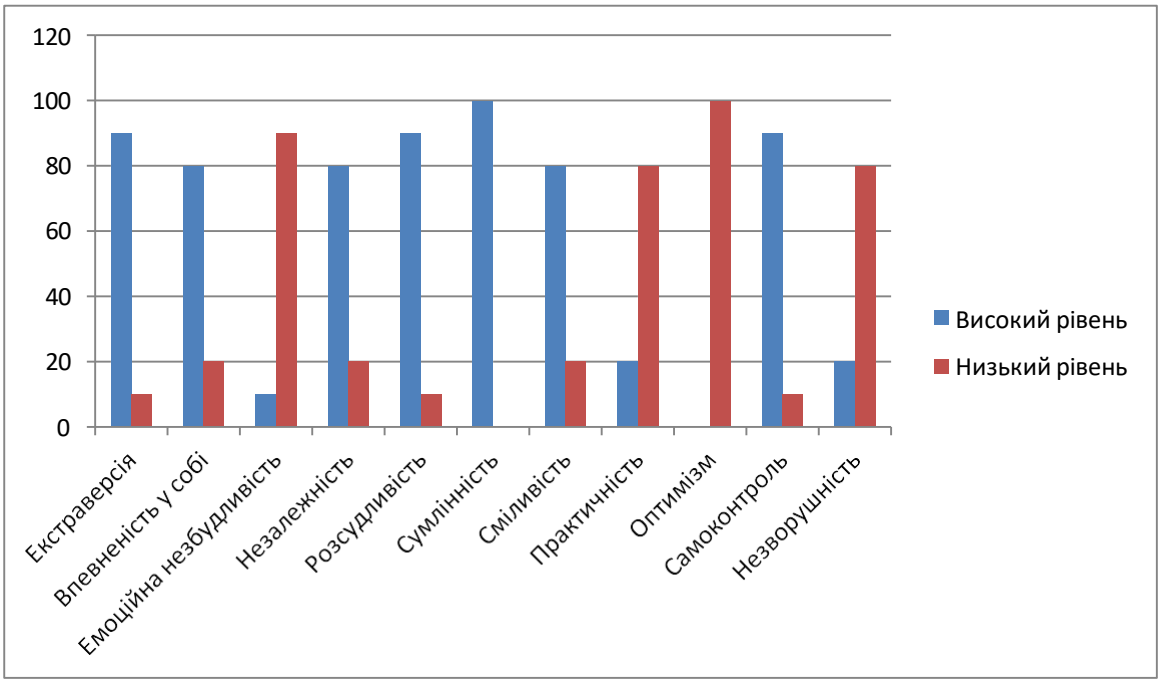

Рисунок 2.26. Результати дослідження дітей із благополучних повних сімей на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела.

Отже, згідно даних рисунку 2.26. ми спостерігаємо, що 90% дітей демонструють доброзичливість, вони відкриті, співчутливі до людей, 10% дітей проявляють замкнутість. 80% дітей демонструють впевненість в собі та низьку тривожність . У 20% дітей виявлено ранимість, вони переживають психологічні та поведінкові труднощі в пристосуванні до нової обстановки, умов життя. 90% дітей є емоційно врівноваженими, стримані. 10% дітей не вміють контролювати свої емоції, є нетерплячими та збудливими. 80% дітей демонструють такі якості, як незалежність, наполегливість, бажання стати лідером. 20% дітей проявили схильність до ризику. Виявлено високі показники розсудливості. Так, 90% дітей із благополучних родин проявляють такі якості, як розсудливість, серйозність, обережність. 10% дітей схильні до ризику. Всі діти продемонстрували якість сумлінність. Ці діти сприймають і виконують прийняті і схвалені соціумом

правила та норми поведінки. 80% діти проявило таку рису, як практичність, натомість 20% дітей не вміють покладатись на себе. 80% є сміливими та рішучими, 20% навпаки не проявляють сміливості. У всіх дітей виявлено оптимізм, такі діти життєрадісні, рідко засмучуються. 90% дітей вміють вправно контролювати свою поведінку, натомість 10% дітей володіють поганою соціальною пристосованістю. 80% є спокійними та незворушними, а 20% характеризуються підвищеною нервовою напругою. Результати дослідження дітей із неблагополучних повних сімей на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела (експериментальна вибірка) представлено на рисунку 2.27.:

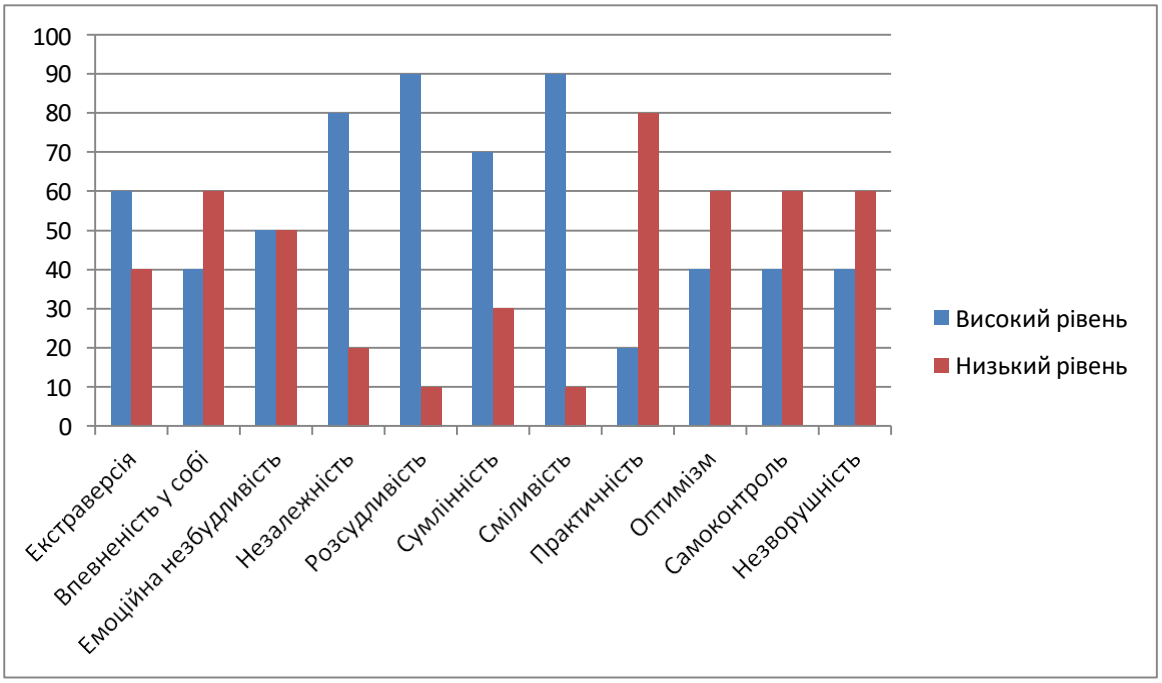

Рисунок 2.27. Результати дослідження дітей із неблагополучних повних сімей на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела (експериментальна вибірка).

Отже, згідно даних рисунку 2.27. ми спостерігаємо, що 40% дітей демонструють доброзичливість, вони відкриті, співчутливі до людей, 60% дітей проявляють замкнутість. 60% дітей демонструють впевненість в собі та низьку тривожність . У 40% дітей виявлено ранимість, вони переживають психологічні та поведінкові труднощі в пристосуванні до нової обстановки, умов життя. Це

пов’язано із деструктивними відносинами у сім’ї. 50% дітей є емоційно врівноваженими, стримані. 50% дітей не вміють контролювати свої емоції, є нетерплячими та збудливими. Відмічається високий відсоток дітей із такою якістю, як незалежність, а саме 80% . 20% дітей проявили схильність до ризику. Виявлено високі показники розсудливості, як і в дітей із благополучної родини. Так, 90% дітей із неблагополучних родин проявляють такі якості, як розсудливість, серйозність, обережність. 10% дітей схильні до ризику. 70% дітей демонструє сумлінність. 80% діти проявило таку рису, як практичність, натомість 20% дітей не вміють покладатись на себе. 90% є сміливими та рішучими, 10% навпаки не проявляють сміливості. Показник оптимізм знаходиться на критично низькому рівні. У 60% дітей виявлено оптимізм, вони є життєрадісними, проте 40% легко виводяться зі стану рівноваги, мають занижений настрій. 60% дітей вміють вправно контролювати свою поведінку, натомість 40% дітей володіють поганою соціальною пристосованістю. 60% є спокійними та незворушними, а 40% характеризуються підвищеною нервовою напругою.

Результати дослідження дітей із неблагополучних повних сімей на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела (контрольна вибірка) представлено на рисунку 2.28.:

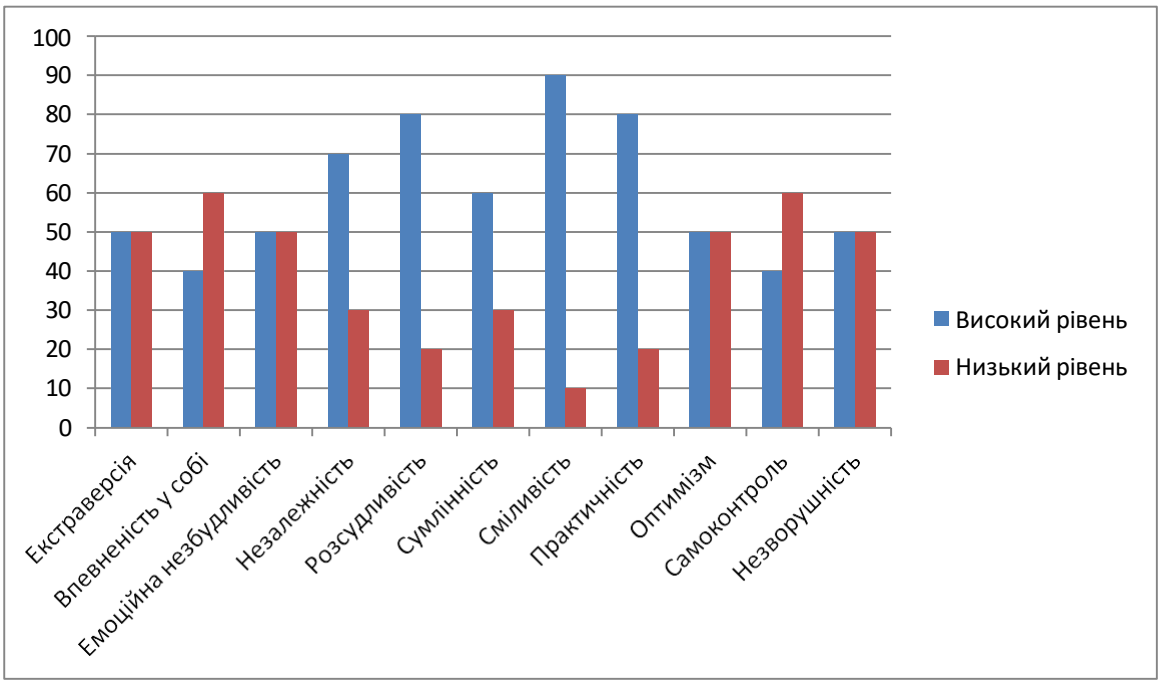

Рисунок 2.28. Результати дослідження дітей із неблагополучних повних сімей на основі дитячого варіанту особистісного тесту Р. Кеттела (контрольна вибірка).

Отже, згідно даних рисунку 2.28. ми спостерігаємо, що 50% дітей демонструють доброзичливість, вони відкриті, співчутливі до людей, 50% дітей проявляють замкнутість. 60% дітей демонструють впевненість в собі та низьку тривожність . У 40% дітей виявлено ранимість, вони переживають психологічні та поведінкові труднощі в пристосуванні до нової обстановки, умов життя. 50% дітей є емоційно врівноваженими, стримані. 50% дітей не вміють контролювати свої емоції, є нетерплячими та збудливими. Відмічається високий відсоток дітей із такою якістю, як незалежність, а саме 70% . 30% дітей проявили схильність до ризику. Виявлено високі показники розсудливості (80%), як і в дітей із благополучної родини. 20% дітей схильні до ризику. 60% дітей демонструє сумлінність. У 80% дітей зафіксовано таку рису, як практичність, натомість 20% дітей не вміють покладатись на себе. 90% є сміливими та рішучими, 10% навпаки не проявляють сміливості. Показник оптимізм знаходиться на критично низькому рівні, як і в експериментальній вибірці та становить 50% (високий рівень). 50% легко виводяться зі стану рівноваги, мають занижений настрій. 60% дітей вміють вправно контролювати свою поведінку, натомість 40% дітей

володіють поганою соціальною пристосованістю. 50% є спокійними та незворушними, а 50% характеризуються підвищеною нервовою напругою.

Таким чином, під час дослідження ми встановили наявність гармонійної взаємодії у благополучних родинах, психологічної близькості та наявність чіткої сімейної ієрархії. Тобто взаємодія в таких парах є комплементарною (взаємодоповнюють один одного). На практиці в сімейному житті така взаємодоповнюваність згуртовує пару, оскільки виключає причини конфліктів у цій галузі подружньої взаємодії. У неблагополучних сім'ях виявлено дисгармонійну взаємодію, котра будується на порушеній ієрархії родини. Для оптимізації гармонійної взаємодії ми провели формувальний етап експерименту.

2.3. Модель оптимізації взаємодії в сім'ї.

У ході аналізу транс криптів інтерв'ю, окрім тимчасових особливостей існування проблемних зв'язків, було виділено механізми усунення протиріч у існуючому обміні, тобто механізми «депроблематизації» зв'язку у сімейній парі. Варто зазначити, що сам «проблемний» характер взаємодії згодом або забувається як проблемний, або стає нормативним, через апеляцію до «сформованої ситуації» і «неможливості досягнення ідеалу». Привертає увагу той факт, що неблагополучні сімейні пари починають виробляти своєрідну «нестачу» необхідних ресурсів для гармонізації сімейної взаємодії внаслідок порушення сімейної ієрархії.

Сімейна ієрархія є порядком, який націлений на регулювання взаємодії в сім'ї: влади, впливу, авторитету. Здорова, нормальна функціонуюча нуклеарна сімейна ієрархія повинна будуватися на основі статусного закріплення: найвищим статусом повинні володіти батьки, наступним щаблем є діти. Проте в ході дослідження було виявлено в неблагополучних сім'ях порушення сімейної ієрархії, на дітей було покладено більше обов'язків, не відповідних їх віку. Тому

ми пропонуємо зміну сімейної ієрархії в неблагополучних родинах на наступну, де батьки є партнерами, а діти знаходяться на нижчому щаблі:

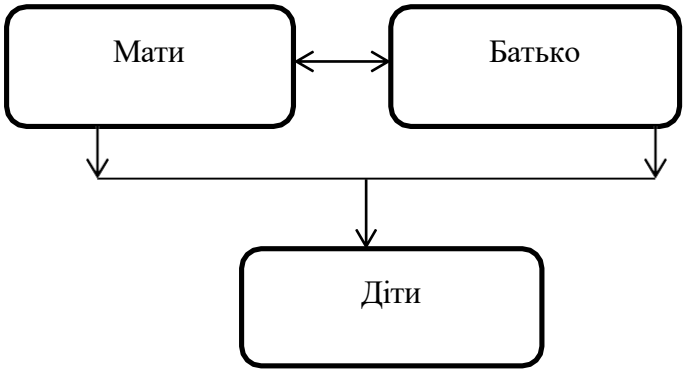

Рисунок 3.1. Сімейна ієрархія

Перебуваючи у просторі соціальних відносин, індивід займає певну позицію межах сім'ї, що позначається через своє найменування (мама, тато, дідусь, бабуся, брат, сестра тощо). Названа чи привласнена позиція окреслює своєрідне місце партнера у просторі сімейних відносин, закріплюючи цим специфіку взаємодії з іншим партнером та дітьми.

Для одних сімей центральною фігурою, яка визначає простір сімейної взаємодії є мати, для інших – бабуся, для третіх – батько. У просторі неблагополучної сім'ї для оптимізації внутрішньо-сімейної взаємодії, через закріплення поглядів на центральну фігуру, яка визначає простір сімейної взаємодії, доцільно вибудувати чітку сімейну ієрархію. Сімейна ієрархія, котру доцільно вибудувати у неблагополучних сім'ях представлено на рисунку 3.2.:

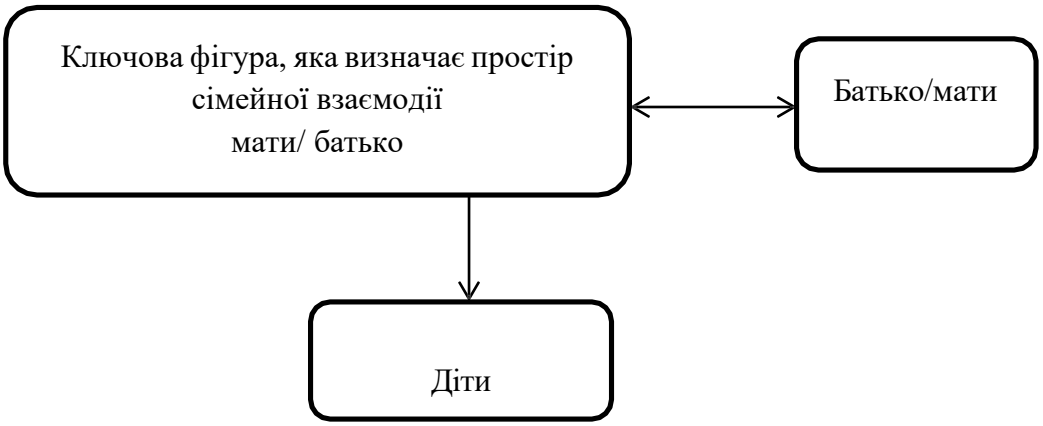

Рисунок 3.1. Простір сімейної взаємодії.

У благополучних сім'ях, на основі даних інтерв'ювання, було виявлено ряд порушень в подружній взаємодії: спілкування, позиція щодо сімейних обов'язків, поглядів на життя тощо. З даною метою ми пропонуємо оптимізувати подружню взаємодію на основі Моделі оптимізації сімейної взаємодії «Ми – сім'я» з метою гармонізації сімейних стосунків.

Мета: розвивати загальну компетентність у спілкуванні, орієнтувати партнерів на суб'єкт-суб'єктну позицію, сприяти розвиткові самопізнання і саморегуляції, що у свою чергу сприятиме оптимізації подружніх стосунків.

Завдання:

1) підвищення самопізнання та самоусвідомлення себе в родині;
2) осмислення партнерами наявних проблем подружньої взаємодії;
3) профілактика конфліктної взаємодії;
4) закріплення чіткої сімейної ієрархії та гармонізація взаємодії.

Методики: діалог, групова дискусія, рольові ігри, психогімнастичні вправи, способи надання та сприйняття зворотного зв'язку тощо.

Модель оптимізації сімейної взаємодії «Ми сім'я»

№ п/п	Мета	Методики
	Блок 1. Знайомство з групою. Заняття «Сутність шлюбу та сім'ї», «Історичний погляд на сім'ю та шлюб»	
	Блок 2. Налагодження сімейної ієрархії	Тренінг «Ідеальна сім'я», вправа «продовжити фразу», «ідеальна сім'я», вправа «Острів», бесіди, діалог, дискусія
Блок 3. Налагодження сімейної взаємодії		
	Інтимно-сексуальна взаємодія	Вправи «Продовжити фразу», «Які хороші якості присутні у вашому партнері», бесіди, діалог, дискусія,

		тренінг «Повертаємо кохання», тренінг «Мова кохання».
	Ідентифікація з партнером	Вправи «Продовжити фразу», «Скарбничка ідей по закріпленню сімейних цінностей» бесіди, діалог, дискусія, тренінг «Спільні інтереси», тренінг «Наші цінності», тренінг «Шукаю друга».
	Господарсько-побутова взаємодія	Вправи «Продовжити фразу», «Той хто говорить і той хто слухає», бесіди, діалог, дискусія, тренінг «Шаг за шагом».
	Батьківсько-виховна взаємодія	Вправи «Продовжити фразу», «Парасоля якостей», «Прогноз», бесіди, діалог, дискусія, тренінг «Наші діти», «Ідеальні батьки – ідеальні діти».
	Соціальна активність	Вправи «Продовжити фразу», «Професійні якості мого партнера», бесіди, діалог, дискусія, тренінг «Я ціную свого партнера», тренінг «Нові можливості».
	Емоційно-психотерапевтична взаємодія	Вправи «Продовжити фразу», «Скульптура сім'ї», бесіди, діалог, дискусія, тренінг «Психологічний клімат в сім'ї»
	Зовнішня привабливість	Вправи «Продовжити фразу», «Потурбуватись про себе», бесіди, діалог, дискусія, тренінг «Секрети щасливого шлюбу».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У дослідженні брали участь подружні пари та сімейні тріади (мати, батько та дитина). Обсяг вибірки становив 10 подружніх благополучних пар, 10 10 подружніх неблагополучних пар (експериментальна вибірка), 10 подружніх благополучних пар (контрольна вибірка). Всі подружні пари, що взяли участь у дослідженні, на початковому етапі мали стаж сімейного життя не менше п’яти років та перебували на стадії життєвого циклу сім’ї, пов’язаної з народженням та вихованням дітей.

Під час досслідження ми встановили наявність гармонійної взаємодії у благополучних родинах, психологічної близькості та наявність чіткої сімейної ієрархії. Тобто взаємодія в таких парах є комплементарною (взаємодоповнюють один одного). На практиці в сімейному житті така взаємодоповнюваність згуртовує пару, оскільки виключає причини конфліктів у цій галузі подружньої взаємодії. У неблагополучних сім’ях виявлено дисгармонійну взаємодію, котра будується на порушеній ієрархії родини. Для оптимізації гармонійної взаємодії ми провели формувальний етап експерименту.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано категорію «сім'я». Встановлено, що на етапі сучасних досліджень, поняття «сім'я» трактують як специфічну малу соціально-психологічну групу, виділяючи при цьому, що вона володіє особливою системою міжособистісних відносин, котрі переважно базуються на основі власних законів, моральних нормам, традицій. Виявлено критерії та ознаки сім'ї як малої соціальної групи сім'ї. Встановлено, що сім'я має певну структуру. Розглянуто векторну теорію блокової структури сімей: 1) блок А – подружня пара в активному фертильному віці з дитиною або без дітей (повні сім'ї); 2) блок В – один із батьків з дітьми («осколкові» сім'ї); 3) блок С – літні батьки («загасаючі» сім'ї); 4) блок D – асоційовані члени сім'ї та визначено основні її параметри.

Встановлено, що до функцій сучасної сім'ї відносять: репродуктивну, виховну, господарсько-побутову, економічну, первинного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусну, дозвілля, емоційну (психотерапевтичну), сексуально-еротичну. З погляду теорії системи сім'я є відкритою системою. До закритих систем відносять системи котрі функціонують автономно.

Виявлено проблеми становлення та функціонування сучасної системи сім'ї: 1) молоді люди не поспішають одружуватись; 2) демографічна криза (childfree); 3) стихійне формування шлюбно-сімейних відносин; 4) зміни ціннісних орієнтирів сучасної молоді.

2. Проаналізовано психологічну структуру взаємин у сім'ї. На основі психологічного клімату виділяють родини із сприятливим та несприятливим психологічним кліматом. В родинах, котрі мають сприятливий психологічний клімат відчувається доброзичливість, взаємоповага, згуртованість, члени родини відчувають себе захищеними та емоційно-задоволеними. Родини, котрі мають несприятливий психологічний клімат навпаки характеризуються замкненістю та наявністю різнопланових конфліктів. На основі психологічного здоров'я в сім'ї, виділяють два основні типи сімей: благополучна родина та неблагополучна родина. У неблагополучних родинах (проблемна родина, конфліктна родина,

кризова родина) психологічні проблеми формуються на основі наявності незадоволення основних потреб конкретного члена родини. У благополучній родині проблеми, зазвичай, виникають на основі внутрішніх протиріч та конфліктів (надмірне прагнення захистити один одного, надати допомогу іншому члену родини).

3. Досліджено психологічні особливості взаємодії в сім'ї. Проаналізовано поняття «взаємодія» в психологічній літературі. Виявлено ключові параметри взаємодії в сім'ї та подано їх характеристику. Узагальнивши досвід зарубіжних та вітчизняних психологів, ми виділили 6 стадій сімейного життя. Встановлено, що міжособистісна комунікація в сім'ї є ключовим моментом її життєдіяльності, визначає ефективність її функціонування та ресурси росту і розвитку. Виявлено види «типових порушень» комунікацій у сім'ї.

4. У дослідженні брали участь подружні пари та сімейні тріади (мати, батько та дитина). Обсяг вибірки становив 10 подружніх благополучних пар, 10 10 подружніх неблагополучних пар (експериментальна вибірка), 10 подружніх благополучних пар (контрольна вибірка). Всі подружні пари, що взяли участь у дослідженні, на початковому етапі мали стаж сімейного життя не менше п'яти років та перебували на стадії життєвого циклу сім'ї, пов'язаної з народженням та вихованням дітей.

Під час дослідження ми встановили наявність гармонійної взаємодії у благополучних родинах, психологічної близькості та наявність чіткої сімейної ієрархії. Тобто взаємодія в таких парах є комплементарною (взаємодоповнюють один одного). На практиці в сімейному житті така взаємодоповнюваність згуртовує пару, оскільки виключає причини конфліктів у цій галузі подружньої взаємодії. У неблагополучних сім'ях виявлено дисгармонійну взаємодію, котра будується на порушеній ієрархії родини. Для оптимізації гармонійної взаємодії ми провели формувальний етап експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алєксєєнко Т. Ф.Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у теорії поколінь. Педагогіка і психологія : Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. Київ : Педагогічна преса. 2018/2. №3. С. 68 – 76.
2. Андреева Т. Семейная психология: учеб. пособие. СПб.: Речь, 2004. 244 с.
3. Андрушко Я. С. Теоретичний аналіз деструктивних форм поведінки індивіда під час здійснення особистісного вибору. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 161 – 169.
4. Бондар Т. В. Стиль взаємин між підлітками та батьками. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/10/31-39_no-4_vol-35_2010_UKR.pdf
5. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001 96 с.
6. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. К., 2001. Т.3. Ч.4. С.20 – 24.
7. Веселова Н. П.Психологічні особливості комунікативних процесів у сім'ї. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 21 – 24.
8. Вовчик-Блакитна О. О. Міжпоколінна взаємодія як ресурс. Актуальні проблеми психології. 2019. Вип. 47. Том 7. С. 80 – 91.
9. Георгадзе Т. О. Традиційна сімя та її роль в сучасному українському суспільстві. SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT. PEDAGOGY. 2018. № 12. С. 27 – 29.

10. Горецька О.В. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта» / О. Горецька, Н. Сердюк. Бердянськ : Ткачук О.В., 2015. 216 с.
11. Зінченко Л. В., Шаповалова Н. В. Теоретичний аналіз поняття «взаємодія» як соціально-психологічний феномен. URL: https://sworld.com.ua/konfer34/457.pdf
12. Зозуль Т. В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. Психологія і особистість. 2016. № 1(9). С. 129 – 138.
13. Кісарчук З.С. Психологічна допомога сім'ї. К.: Главник, 2006. 244 с.
14. Колосович О.С. Психологія взаємодії у військово-професійному середовищі: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 232 с.
15. Кондратюк Т.В. Характеристика сфери сімейних відносин суспільств сучасного типу як об'єкта державного управління. Економіка та держава. Киев, 2009. № № 8.С. 52 – 55.
16. Кошонько Г. Соціально-психологічні особливості сучасної сім'ї. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2009. Вип. 16 – 17. С. 53 – 55.
17. Кузнєцов М. А. Життєстійкість підлітків з неповних сімей : монографія / М. А. Кузнєцов, К. Р. Маннапова ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : Діса плюс, 2016. 257 с.
18. Кучманич І.М. Психологія сім'ї : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2018. 174 с.
19. Кучманич І.М. Усвідомлене батьківство : навчально-методичний посібник. Миколаїв 245 с.
20. Лакуста Т. Причини появи неповних сімей в сучасному суспільстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 22. С. 88 – 90.
21. Лемещенко С. Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників до усвідомленого батьківства: дис…на здобуття канд..псих.наук за спеціальністю 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2016. 224 с.

22. Литвинчук Л. М.Проблема співзалежності як брак почуття внутрішнього власного значення. Технології розвитку інтелекту. 2016. Т. 2 Вип. 4. URL: https://psytir.org.ua/upload/journals/2.4/authors/2016/Lytvynchuk_Lesja_Myhajlivna_Problema_spivzalezhnosti_jak_brak_pochuttja_vnutrishnogo_vlasnogo_znachennja.pdf
23. Ліпіч Л.Сім'я та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів. Релігійна свобода. 2018. № 21. С. 14 – 27.
24. Літвінова О. В. Психологічні особливості стратегій поведінки в конфлікті між представниками різних поколінь в сім'ї / О. В. Літвінова, Д. В. Коломойчук // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2016. № 2 – 3. С. 138 – 144.
25. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навчальний посібник. К.: ІПК ДСЗУ, 2012. 186 с.
26. Ляшенко Н. О. Соціологія сім'ї : конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія» у 2-х частинах. Ч. І. Сім'я як соціальний інститут / Н.О. Ляшенко, Н.М. Семке. Харків : ХПІ, 2018. 96 с.
27. Маннапова К. Р.Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. 2011. № 959. Вип. 46. С. 105 – 108.
28. Методика Рене Жиля. URL: https://dytpsyholog.com/2015/06/04/методика-рене-жиля/
29. Методика. Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела. URL: http://detkam.in.ua/metodika--dityachij-variant-osobistisnogo-testu-r-kettela.html
30. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. К., 2020. 316 с.
31. Модель сучасної родини. Л., 2014. URL: http://www.biblioteka.lviv.ua/files/family.pdf
32. Молодіжна сімейна політика в Україні / За заг. ред.. Ничипоренко С.В. Умань: Сочінський, 2011. 217 с.
33. Муляр Н. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї у контексті морально-етичного виховання. Актуальні питання гуманітарних наук.

2016. Вип. 16. С. 359 – 364.

34. Нечипоренко С. В. Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2006. № 2. С. 37 – 43.

35. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. П Психологія сім'ї: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: НАУ-друк, 2010. 270 с.

36. Посвістак О. А. Біхевіористський підхід до сім'ї: специфіка та основні концепції.Наука і освіта. 2015. № 7. С. 111 – 117.

37. Потапчук Є. М. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя/ Є. М. Потапчук, Д. Є. Карпова// Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 4. С. 41 – 45.

38. Психологія сім'ї : конспект лекцій/ під ред. І. Ушакової. Х.: НУЦЗУ, 2019. 90 с.

39. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ : Ліра-К, 2020. 266 с.

40. Психологія сім'ї: навчально-методичний посібник з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання ступеню «Бакалавр» спеціальності 6.030103 «Практична психологія»/ укладач М.О.Марценюк. Мукачево : МДУ, 2017. 76 с.

41. Рогів К. Боротьба за лідерство у сім'ї: матріархат проти патріархату на прикладі української сім'ї. Психологічні виміри культури, економіки, управління. 2016. Вип. 8. С. 46 – 50.

42. Саппа М. М. Конфлікт поколінь «батьки і діти» як виклик педагогам. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2020. № 4. С. 55 –

43. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К.: Основа-Принт, 2009. 248 с.

44. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? Демографія та соціальна економіка 2007. № 1. С. 28 – 38.

45. Сова М.О. Психологія сім'ї: Навчальний посібник / М. О. Сова, С. О.

Дєніжна. К : 2014. 212 с.

46. Сосніхіна С.Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2016. Вип. 52. С. 134 – 142.
47. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
48. Сушко Д. Співзалежна поведінка особистості у контексті наукових досліджень. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова . Серія 12. Психологічні науки. Зб. наукових праць. Випуск 8 (53). 2019. С. 107 – 112.
49. Терещенко Н. М., Долгополова О. В. Трансгенераційні моделі шлюбу: досвід роботи із генограмами. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія. 2020. № 68. С. 57 – 61.
50. Томаржевська І.В. Теоретико-методологічний аналіз феномену усвідомленого батьківства. 2018. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14096/3.pdf?sequence=1
51. Троценко Н. Є. Фактори сімейного благополуччя. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/33688722.pdf
52. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади/ За заг. ред. Г. М. Лактіонової. К., 2004, 86 с.
53. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с
54. Целуйко В.М. Психологические проблемы современной семьи/ В.М.Целуйко. Екатеринбург: У-Фактория, 2007. 496с.
55. Цьомик Х. Б. Психологічна сутність подружніх взаємин у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Габітус. 2021. Вип. 24. С. 177 – 183.
56. Чала О. А. Сутність та детермінати деструктивної конфліктності особистості. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1290/1/E_CHALA_NC_NPU_12_IS_IPSP.pdf

57. Швалб Ю. М. Еколого- психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості: монографія / Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик- Блакитна , Т. М. Кирпенко, О. В. Павленко, О. В. Рудоміно-Дусятська; за ред. Ю. М. Швалба. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 234 с.
58. Юрченко І. Основні психолого-педагогічні особливості неповних сімей в сучасній Україні. Педагогічні науки. 2016. Вип. 65. С. 57 – 64.
59. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2004. № 2 (4). С. 80 – 84.
60. Яблонська Т.М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. 2016. С.589-598. URL : http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/75.pdf